

TANULMÁNYOK

PETŐFI SÁNDOR HONVÉDSZÁZADOS

URBÁN ALADÁR

„Kardot és nem olajágot,
Kardot a nemzet kezébe!
Legyen szabadság először,
És azután legyen béke.”

Petőfi: Sept. 10. 1848.

1848. szeptember eleje izgatott várakozásban telt. Az egész ország aggódó türelmetlenséggel várta a fejleményeket. A legnagyobb feszültség Pesten és Budán, az ország kormányzati központjában volt. Mindenki a bécsi hajót várta: milyen hírek érkeznek „fentről”, mi várható a legközelebbi napokban. Az izgalomra az adott okot, hogy sem az augusztus 29-én Bécsbe utazott Batthyány és Deák miniszterek, sem az őket szeptember 5-én követő országgyűlési küldöttség nem tért időben vissza. Szeptember 5-től az országgyűlés nem ülésezett. Pest-Budán kósza hírek keltek különböző, ellenséges szándékú katonai mozdulatokról. A hírek egy része valódinak bizonyult: a fővárosban nem magyar legénységű szerezeti alakulatok jelentek meg. Ellensúlyozásukra a váci táborból önkéntes nemzetőrök érkeztek. A Kossuth titkára által szervezett Hunyadi-csapat erőszakkal beszállásolt az Újépületbe. Az Egyenlőségi Társulat pedig azonnali toborzást hirdetett egy „honvédi sereg” felállítására.

A szeptemberi mozgalmas napok egyik főszereplője a baloldal erőit tömörítő Egyenlőségi Társulat, amelynek augusztus végétől tagja március ünnepelt hőse, Petőfi Sándor is. A költő a választási vereség után visszahúzódott a közéleti szerepléstől, de most — a várhatóan sorsdöntő változások előestéjén — ismét aktívan tevékenykedett.¹ Tettvágytól égve, elvbarátaival együtt várta, hogy a holtpontról elmozduljanak a fejlemények. Közös hangulatukat, a zavaros politikai helyzetben a *bizonyosság* igényét fejezte ki híres versének kezdete: „Jőj el

¹ Petőfinek az Egyenlőségi Társulathoz való csatlakozására l. *Urbán Aladár: Petőfi 1848 augusztusában; tanulmány a Petőfi tüze c. kötetben. Szerk.: Tamás Anna—Wéber Antal. Kossuth Kiadó, 1972., 406—411. o.*

végre, valahára, / Te határozó, te nagy óra, / Melyben e hon sorsa fordul / Akár rosztára akár jóra.”

Szeptember 10-én visszaérkezett Bécsből mind Batthyány, mind az országgyűlés népes küldöttsége. Másnap a kormány lemondott, az ügyek ideiglenes vezetését Kossuth vette át. A nádor 12-én ismét Batthyányt bízta meg kormányalakítással, bár a Múzeumnál aznap tartott népgyűlés Kossuthot követelte. Jelačić betörésének és előnyomulásának híre, Batthyány egyértelmű védelmi intézkedései lassan megnyugtatták a közvéleményt és szeptember 16-ára megszűntek a fővárosban a népmozgalmak. A miniszterelnök a Dunántúlon elrendelte a népfelkelést és minden lehetséges katonai erőt — a Szenttamás elleni harmadik támadás előkészítésével párhuzamosan — a fehérvári táborba rendelt. Budán megkezdtek a Fehérvár felől érkező országút sáncolását. Pesten Perczel Mór szabadcsapatot toborzott, az ifjúság pedig tüzérségi kiképzésre járt az Újépületbe. A baloldal félretette a törvényes formák iránti aggályait és támogatta a megbízott miniszterelnököt, „mert — mint a *Nép-elem* írta szeptember 21-én — nem elvet kell már támadni, hanem a hazát megmenteni.”

Petőfi utoljára hallgatott el a bírálók közül. Még szeptember 17-i cikkében is szemrehányást tett a nemzetgyűlésnek, hogy hiába állott 11-én (a kormány lemondása napján) hivatása magaslatán, ha mindjárt másnap — Batthyány megbízásának tudomásul vételével — „levetette ama szép fényes harci öltözetét... és helyette egy vén asszony szoknyájába bújt.” A keserű szemrehányást azonban bizakodó hang váltja fel: ha a nemzet vállalja a harcot, nem veszhet el, mert „a melly nemzet küzdött az emberiségért, annak nem szabad elvesznie!”² Ezt követően, az Egyenlőségi Társulat megbízásából „Magyarország lakosaihoz” írott felhívása már szakít a bíráló megjegyzésekkel. A szeptember 20-án megjelent proklamáció az ország kétségbeejtő helyzetéről szóló népszerű tájékoztató és fegyverbe hívó kiáltás, „hogy örök időkre megmentsük a magyar nemzet életét és becsületét.”³

Ezekben a napokban Petőfi elvbarátaival együtt járt az Újépületben folyó tüzérségi kiképzésre,⁴ mert komolyan számoltak a főváros elleni támadással. Jelačić előnyomulása azonban nemcsak Buda vagy Pest ostromának, hanem hosszú harcoknak a lehetőségét is magában hordta. Ez pedig az önkéntesek toborzásának, illetve a Batthyány által elrendelt népfelkelésnek és újoncozásnak a meggyorsítását igényelte. Ennek segítésére indult baloldali fiatalok kíséretében Kossuth alföldi toborzóújtjára, ez magyarázza Vasvári és Petőfi egyidejű küldetését.

*

² *Marczius Tizenötödike* (továbbiakban: MT), 1848. szept. 18 (160) 642—643. o.; közli Petőfi Sándor *Összes Művei* (továbbiakban: PSÖM) V. S. a. r. V. *Nyúlassy Vilma—Kiss József*. Akadémiai Kiadó, 1956., 122—123. o.

³ *Nép-elem* 1848. szept. 20 (68) 271—272. o.; közli PSÖM V. 124—127. o.

⁴ L. *Dienes András*: Petőfi a szabadságharcban. Akadémiai Kiadó, 1958., 19. o. — A tüzérségi kiképzésre szept. 16-án Kossuth is felhívta a figyelmet az országgyűlésen, 1. Kossuth Lajos *Összes Munkái* (továbbiakban: KLÖM) XII. S. a. r. *Sinkovics István*. Akadémiai Kiadó, 1957., 371. o. A MT szept. 20-án a tüzérségi tanfolyam látogatottságáról számolt be. Másnap a *Kossuth Hírlapja* (továbbiakban: KH) közölte, hogy maga Kossuth is részt vesz a kiképzésen.

A Petőfi-irodalom keveset tud a költő szeptember végi megbízatásáról, amely pedig közvetlen előjátéka volt katonai szolgálatra való jelentkezésének. Ferenczi Zoltán kutatásai óta tudjuk, hogy a főváros lakosságát szeptember 25-én német nyelvű — nem hivatalos — falragasz tájékoztatta arról, hogy előző napon Petőfi és Vasvári, más „emisszáriusok” társaságában, a nép felvilágosítására indult.⁵ A felvilágosító feladtból sejthetően ez a küldetés nem a végrehajtó hatalom fejének: Batthyány Lajosnak megbízásából történt. (Ha miniszterelnöki megbízásuk van, *biztosként* emlegeti őket a híradás.) Petőfi szeptember 30-án Eötvös Mihály szatmári alispánhoz írott levelében így jellemezte küldetését: „A székely földre szándékoztam utazni némileg országos küldetésben...”⁶A megbízatásnak csak „némileg országos” jellege magyarázza a megfogalmazás óvatosságát és azt, hogy a fővárosból érkező megbízott nem *utasítja* a közigazgatási apparátus fontos megyei közegét, hanem csak javasolja: hirdessen általános népfelkelést.⁷

Petőfi, Vasvári és társaik „népfelvilágosító” küldetését valószínűleg az Egyenlőségi Társulatban határozhatták el. Az a tény azonban, hogy indulásuk szeptember 24-én történt, vagyis egybeesett Kossuth toborzójának kezdetével, az akció összehangoltságát sejteti. Ezt a sejtést emeli bizonyossággá Vasvári és társainak 1849. január közepén Kossuthoz intézett beadványa, amelyben így írnak: „Jellasics közeledtekor alulírottak ön által a nép felvilágosítására levén kiküldve, előkészítők őket a felkelésre.”⁸ Nyilvánvaló, hogy Petőfi útja is része volt ennek a vállalkozásnak, még akkor is, ha Vasvári és társai a Dunántúlra mentek — míg Petőfi a Székelyföldnek vette útját.

Jogos a kérdés: miért Erdélyt választotta a költő kiküldetése céljaul. Kézenfekvőnek látszik a feltételezés, hogy Petőfi küldetését össze akarta kapcsolni hetedik hónapban levő feleségének biztonságba helyezésével. A Szatmár megyei Erdőd, Júlia szüleinek lakhelye, valóban útba esett — vagy csak némi kitérőt jelentett — a Székelyföldre menet. De ha Erdőd lett volna az igazi cél, akkor vállalhatott volna a költő *közelebbi* kiküldetést is. Ha el is kerüli a Kunságot, választási kudarcra színhelyét, ha nem akar részt venni a Hajdúságban a Bocskai-csapat toborzásában, találhatott volna más, közeli területet agitációs tevékenysége számára. Mi szólt mégis Erdély mellett? Nyilván a rokonszenv, a korábbi kapcsolatok, az előző év őszen Kolozsvárott szerzett élmények. Ez a rokonszenv azonban 1848 szeptembe-

⁵ A falragaszt l. Országos Levéltár (továbbiakban: OL) Újkori Gyűjtemény, 1848/49-es nyomtatványok; 6. csomó, 134. sz. Közli: *Petőfi Múzeum* VII. (1894) 44–45. h. L. még *Dienes*: i. m. 26. 478–479. o.

⁶ PSÖM VII. S. a. r. Kiss József—V. Nyilassy Vilma. Akadémiai Kiadó, 1964., 169. o. A *Pesti Hírlap* (továbbiakban: PH) számára küldött tudósítás (l. alább) csak „kiküldetésről” beszél.

⁷ „...nem én kérem önt, hanem a haza követeli” — mondja a költő; PSÖM VII. 170. o. A nem hivatalos jelleget támasztja alá Petőfinek a PH által leközölt tudósítása, amely szerint reméli, hogy a szatmári alispán eleget tesz népfelkeltési felhívásának. „s nem vár ministeri rendeletet rá”. PH 1848. okt. 10 (83) 949 o.; közli PSÖM V. 128. o.

⁸ A beadvány datálatlan; l. OL. az 1848/49-i minisztérium levéltára (továbbiakban: 1848/49-i lt.), az Országos Honvédelmi Bizottmány iratai (továbbiakban: OHB) 1848:431. Kossuthnak a beadvánnyal kapcsolatos jan. 16-i intézkedésére l. KLÖM XIV. S. a. r. *Barta István*. Akadémiai Kiadó, 1953., 144–145. o.

rében *politikai* tartalommal telítődött az unió tetteleges végrehajtása, illetve annak védelme érdekében. A székely határőrök segítségül hívásának gondolata a fővárosi ifjúság soraiban már májusban felmerült. Most, az Erdélyben is jelentkező mozgalmak, a közös veszély még erősebbé tette az egymásra utaltság érzését. A tény, hogy a székelyek minden nehézség nélkül 30 ezer, vérmesebb remények szerint 80—90 ezer fegyverforgató férfit képesek kiállítani,⁹ biztató érzés volt a nemzet sorsáért aggódók számára. Ennek tudata talán már a küldetés előtt foglalkoztatta a költőt és így született meg szeptemberben *A székelyekhez* c. költeménye. Egyik versszakja így szólít fel a közös küdelemre: „Föl, székely, föl, közös az ellenségünk, / Tinektek is az árt, aki minékünk, / Az vert vasra titeket, aki minket, / Együtt törjük szét a közös bilincset!”¹⁰

A székelyföldi útnak az említett, részben általános érdekű, részben személyes motívumai között van még egy nem elhanyagolható tényező: szeptember eleje óta szép sikerrel toboroz a székelyek között *Berzenczey László*, Petőfi személyes ismerőse. Munkájának eredményességéről időnként lelkes hírekben számol be a sajtó.¹¹ Feltehetőleg hozzá akart csatlakozni, az ő munkájából akart — ha csak időlegesen is — részt vállalni a költő. Ha ehhez azt is hozzá számítjuk, hogy Berzenczey megbízása Kossuthtól származott, hogy a pénzügyminiszter bizalmi emberével szemben — hatáskörének túllépése miatt — már szeptember közepén panaszok merültek fel, mind a még létező erdélyi kormányzóság (a Gubernium), mind a Bathhány-kormány által kinevezett erdélyi kormánybiztos, Vay Miklós részéről — akkor nem alap nélkül tételezhetjük fel, hogy a költő egyéni elképzelése találkozott Kossuth helyeslésével. Petőfi útja ugyanis biztosíthatta Kossuth székelyföldi híveinek megfelelő, a legújabb eseményekre is kiterjedő tájékoztatását egy olyan időszakban, amikor a toborzókörútra indult volt pénzügyminiszter nehezen tarthatta a kapcsolatot Berzenczeyvel. Az is elképzelhető, hogy Petőfinek alkalmasint valami személyes üzenetet is továbbítania kellett a „Kossuth-lovagok” parancsnokának.

A korabeli úthálózati térképnek tanúsága szerint a költő Erdődről a Nagybánya—Dés útvonalon keresztül akart eljutni rendeltetési helyére. Ennek az útnak az volt az előnye, hogy így útba ejthette Koltót, hogy a hír szerint betegen fekvő Teleki Sándort — egyetlen mágnás barátját — meglátogassa. Petőfi valószínűleg szeptember 30-án a kora reggeli órákban indult Erdődről és délután már Nagybányán lehetett.¹² Nagyon elcsodálkozhatott, amikor itt találta Teleki Sándort,

⁹ L. pl. a KH szept. 27-i, a kolozsvári *Ellenőr*-ből átvett tudósítását, amely szerint a székelység harca kész és 80—90 ezer főre teszik a fegyverfogható férfiak számát.

¹⁰ A szakirodalom úgy tudja, hogy Petőfi ezt a verset az Agyagfalván összehívott székely nemzeti gyűlés számára írta.

¹¹ Berzenczey kinevezésére l. KLÖM. XII. 735, 139—740. o.; Petőfi és Berzenczey ismerettségére *Dienes*: i. m. 27. o.; Berzenczey toborzásának sikerére: KH. 1848. szept. 20 (70) 320—321. o.

¹² PSÖM VII. 438., 440. o. Júlia erdődi naplója alapján (l. alább) leghamarabb szept. 29-én estére teszi a költő indulását — és joggal vonja kétségbe Teleki Sándor későbbi emlékezéseinek állítását, amely szerint már szept. 28-án találkozott Nagybányán Petőfivel. Az Erdőd—Nagybánya távolság kb. 6 mérföld (kb. 50 km), ennek megtételére kb. 6—7 órai utazásra volt szükség. Ezt a költő megtehetette úgy kora délutánig, hogy a hírek hallatára visszafordulva, éjjel még Színfaluba ért.

Kővár-vidék főkapitányát és tisztikarát. Csodálkozása aggodalomná sűrűsödhetett, amikor magától Telekitől hallotta, hogy szeptember 27-én Törökfalvánál az újoncszedés hírére felzgatott román felkelők útját állták és kis híján elfogták Telekit a kíséretében levő Mihályi Gábor kormánybiztossal együtt.¹³ Petőfi nemcsak azt érthette meg Teleki beszámolójából, hogy útját nem folytathatja, de azt is, hogy a román lakosság az egész vidéken mozgásban van. Ez pedig az ugyancsak románok által környezett Erdőd biztonságát is érintette, hiszen családja jelenlegi tartózkodási helye légvonalban nem volt távolabb Törökfalvától, mint Nagybányától.

Amikor Pestről elindultak, a fővárosi sajtóból még csak arról értesülhettek, hogy az újoncszedés ezen a környéken is nehézségekbe ütközött, nyugtalanságot váltott ki. De a minisztériumhoz befutó jelentések is csak szeptember végén, a költő és felesége Erdődre érkezése idején jelezték a helyzet gyors romlását.¹⁴ Petőfinek most, szeptember 30-án a Nagybányára menekültek szavaiból meg kellett értenie, hogy a környék nagy többségű román lakosságának eddigi passzív ellenállása szervezett zendülésbe ment át.¹⁵ A mozgalom erősödését és általánossá válását pedig biztosította Karl Urban alezredes, a Naszód vidéki román határőrség parancsnokának nyílt támogatása. Mivel Petőfi családja Erdődön még nem ismerhette pontosan a legújabb Kővár-vidéki fejleményeket¹⁶ — még inkább annak gyors fennyegetőre fordulását — érthető, hogy a költő azonnal visszafordult. Az út kétharmadát megtéve Szinfalunál még aznap éjjel összetalálkozott azokkal a nagykárolyi nemzetőrökkel, akik a Kővár-vidékről érkező riasztó hírek hallatára 30-án reggel indultak meg Nagybányára. A négyszáz főnyi egység parancsnokától Petőfi döbbenetesen értesülhetett, hogy Szatmár megyében igen kevés helyen, csak a városokban szervezték meg a nemzetőrséget. Nagybánya és Felsőbánya, valamint Nagykároly nemzetőrségén túl legfeljebb még Szatmár (Szatmárnémeti) nemzetőreivel lehet számolni. Ez a tájékoztatás adhatta az övéért, barátaiért és a számára kedves környékért aggódó költőnek — gondoljunk későbbi, *Elpusztuló kert ott a vár alatt* c. versére — a gondolatot, hogy Eötvös Mihályt, Szatmár megye alispánját *általános népfelkelés* szervezésére szólítsa fel.¹⁷

¹³ Teleki Sándor szept. 30-án, tehát a Petőfivel való találkozás napján küldte el az ezekről az eseményekről szóló tudósítását a miniszterelnöknek; OL 1848/49-i lt. Belügyminisztérium (továbbiakban: BM) országlásztati oszt. 1848—10—447. Teleki véleménye szerint Kővár-vidéken a kedélyek lecsillapodására nem lehet számítani. (Meg kívánjuk jegyezni, hogy Petőfi — és nyomában a szakirodalom — tévesen nevezi Teleki Sándort főispánnak. Teleki *Kővár-vidék főkapitánya* volt.) Teleki id. jelentése mellett található Mihályi Gábor ugyancsak szept. 30-án, valamint Közép-Szolnok alispánjának okt. 1-én kelt tudósítása is.

¹⁴ L. Mihályi Gábor szept. 27-i és 30-i, Szatmár és Közép-Szolnok szept. 27-i jelentéseit: EM országlásztati oszt. 1848—10—394., 399., 400., 447.

¹⁵ Okt. 4-én jelentette Mihályi Gábor: „A nép az egész Kővárvidéken és Belső Solnok vármegyében mindenütt csoportosan nyughatatlanodik... Kővárvidéken tökéletes anarchia van...” BM rendőri oszt. 1848—1—655.

¹⁶ Valamit biztosan tudtak már, mert a Kővár-vidékről menekült Oláh János és családja szept. 29-én — nyilván Erdődön áthaladva — már Nagykárolyba, a megye székhelyére ért. „Vésszavaira” másnap reggel megindult Nagybányára az önkéntes nemzetőrség, amelynek ugyancsak Erdődön át vitt az útja. PSÖM VII. 439. o.

¹⁷ PSÖM VII. 169—170. o. (Kiss Gedeon, a Nagykárolyból kiindult önkéntes nemzetőrök parancsnoka egyidejűleg Szatmár város nemzetőrségét hívta segítségül; uo. 439. o.) Petőfi a PH számára másnap beküldött tudósításában a népfelkelés szükségességét a szatmári nemzetőrség gyengeségével magyarázza.

Petőfiiben már a visszafelé úton megfogalmazódhatott a gondolat: ha a Székelyföldre nem mehet, ha a környék védelmére rendelkezésre álló erő olyan gyenge, akkor maga is itt marad. Most, amikor a tűz már Júlia új tartózkodási helye felé terjedt, magától értetődőnek kell tartanunk, hogy a hazáért családja közvetlen védelmében, „pro aris et focis” kívánt küzdeni. Ez világlik ki az Eötvös Mihályhoz intézett levél befejezéséből: „*Én legszentebb hazafiúi kötelességemnek tartom itt maradni s az önök zászlaja alatt harcolni.* A sereggel együtt NBányán termek.”¹⁸ Ezzel a tervvel nyilván Júlia is egyetértett. A költőnek azonban a Vörösmartyval folytatott hírlapi vita következtében őt ért támadás óta érzékeny pontja a közvélemény, tanúsítja ezt a *Hallod-e, szív, szívem!* c. költeménye. Érthető tehát a szándéka, hogy a sajtó útján adjon tájékoztatást magáról, tevékenységéről. Így született meg Erdődön október 1-én — tehát mindjárt másnap — az egyik legnagyobb példányszámú lapnak, a *Pesti Hírlapnak* küldött tudósítás.¹⁹ A kis cikk első mondata: „Kővárvidékén keresztül akartam kiküldetésem helyére, a Székelyföldre utazni, s Nagy-Bányáról kénytelen valék visszafordulni.” A nagy információ-tartalmú mondat az egész országgal tudatja: nem az ellenség elől menekült, küldetéssel távozott el a fővárosból. Egyben azt is közli, hogy megbízatását nem tudta teljesíteni. Értik ezt azok, akik tudják, hová s miért indult el Petőfi. A Teleki Sándorral és Mihály Gáborral történt eset, valamint az általános helyzet ismertetése után²⁰ beszámol terveiről is: „Szatmár megye már teszi a szükséges lépéseket, a mennyire tőle telik; egy pár álgyu és néhány száz nemzetőr van útban. *Én is velők megyek.*”²¹

Petőfi első megdöbbenésében tehetett olyan ígéretet szeptember 30-ának éjszakáján Eötvös Mihálynak, amelynek teljesítésében fiatal, az egyedülléttől és a reá váró megpróbáltatásoktól rettegő fiatal felelőse esetleg megakadályozza. Másnap, az Erdődről kelt tudósítás azonban már nem eshetett Júlia tudta nélkül. A költőnek ezt, a családja közvetlen védelmére irányuló, kétszeresen megerősített szándékát az életrajzi irodalom mintha nem vette volna elég komolyan. Nem azt vizsgálta, hogy Petőfi — ígéretének megfelelően — Nagybanán termett-e, hanem azt, hogy eljuthatott-e október 2—17. között Pesten át Parndorfba. Pedig a szatmári nemzetőrökhöz való csatlakozás ígérete olyan helyzetben hangzott el, hogy annak komolyságát nincs okunk kétségbe vonni. Jogos kérdés azonban, hogy van-e valami bizonyíték arra, hogy Petőfi valóban visszatért Nagybanára?

¹⁸ PSÖM VII. 170. o. (Kiemelés a szerzőtől.)

¹⁹ L. 7. jegyzet. — Érdekes, hogy Petőfi nem a MT-nek küldte meg tudósítását (ahol szept. 16-i cikke megjelent), sem a KH-nak. Ez utóbbi egyébként valószínűsíti azt, hogy Petőfi Vasváriékhoz hasonló indokból és egyidejűleg indult ugyan, de korántsem Kossuth közvetlen megbízatásával. (Ez nem zárta volna ki az esetleg Berzenczeynek szóló személyes üzenet továbbítását.) A KH egyébként sem lehetett a költő előtt kívánatos orgánus: ott jelent meg szept. 6-án Vörösmarty válasza.

²⁰ Erdemes egybevethni Teleki Sándor id. szept. 30-i jelentését (l. 13. jegyzet) és Petőfi-nek az esettel kapcsolatos tömör összefoglalását. Teleki jelentése egyben érzékelteti, hogy Nagybanán azon a napon miként látták a helyzetet és Petőfi-nek hogyan vázolhatták a várható fejleményeket.

²¹ PSÖM V. 128. o. (Kiemelés a szerzőtől.)

Azt tudjuk Júlia erdői naplójából, hogy Petőfi *október 2-án* már nem volt Erdődön. Láttuk, szeptember 30-án azonnal visszafordult Nagybányáról és október 1-re virradó éjjel, vagy a reggeli órákban érkezett vissza feleségéhez. Hihető-e, hogy ebben a helyzetben — ha el is jutottak már Erdődig a pesti és pákozdi fejlemények híre — a költő egyik pillanatról a másikra meggondolta volna magát és nem a fenyegetett Nagybányára tért volna vissza, hanem hanyat-homlok az ellenkező irányba indul, magára hagyva családját, egy-két napi járőföldre az egyre terjedő román felkelés színhelyétől? Nyilván erről szó sem lehet. Így Júlia október 2-i, egyedüllétről beszámoló feljegyzései, kívánsága, hogy bár követhetné férjét a harcban, akkor íródtak, amikor Petőfi — feleségével megtárgyalva megváltozott tervét — sietve visszatért Nagybányára.²² Így az október 1-én kelt hírlapi tudósítás is a helyére kerül. A költő számot vetve a helyzettel, életjelt ad magáról és tudatja: harcba készül ő is a szatmáriakkal.

Miért nem maradt akkor ennek nyoma Petőfi levelezésében, vagy miért nem küldött újabb tudósításokat Kővár-vidék állapotáról, ha valóban visszatért október 2-án Nagybányára? Ennek magyarázata Máramaros és Szatmár megyék, Kővár-vidék, illetve Belső- és Közép-Szolnok megyék állapotával, a rendelkezésre álló katonai erővel függenek össze. Október elején Nagybányára összesen 428 főnyi gyalog és 120 lovas nemzetőr érkezett. Ezt az erőt — Nagybánya és Felsőbánya mintegy 1100 főnyi nemzetőrségével együtt — Mihályi Gábor kormánybiztos elegendőnek vélte arra, hogy segítségével Kővár-vidéken a hatóságok tekintélyét visszaállítsa. Az akcióból azonban mégsem lett semmi, a szomszédos Belső-Szolnok megye főispánjának kérésére. Nevezett ugyanis azzal érvelt, hogy a kormánybiztosnak az újoncozást megtagadó román parasztok elleni fellépése ahhoz vezetne, hogy Belső-Szolnok megye kis létszámú és szétszórtan élő magyar lakossága, saját nemzetőri vagy katonai erő hiányában, menthetetlenül a felháborodott felkelők áldozatául esnék.²³ A Kővár-vidéki expedíció tehát ekkor elmaradt. A terv módosulásáról és Mihályi Gábor erről szóló október 4-i jelentéséről Petőfi feltehetőleg még aznap értesült. Mivel jelenlétét ilyen körülmények között nem látta indokoltnak, érthető, hogy október 5-én — legkésőbb 6-án — visszatért a jó fél napi járőföldre levő Erdődre, feleségéhez.²⁴

Valószínűnek tartjuk tehát, hogy Petőfi nem indult el ismeretes pesti útjára október 6—7-e előtt. De ebben az esetben igen valószínűtlen, hogy a Lamberg és Zichy haláláról, valamint a pákozdi győ-

²² Júlia naplójának okt. 2-i bejegyzése: „... most, midőn férjünk, kedvesünk fegyvert ragadva rohan a hon megmentésére véres harcot küzdeni...” — ez a kitétel is érzékelteti, hogy Petőfi *sietve távozott*, valamint azt is, hogy a *véres összecsapás azonnali* lehetőségnek tűnt. Ez pedig csak akkor lehetett ilyen élményszerű a férjét féltő fiatalasszonynak, ha őt a szomszédos Kővár-vidéken tervezett expedíció részesének tudta. A naplót közli *Mikes Lajos—Dernői Kocsis László: Szendrey Júlia ismeretlen naplója, levelei és halálóságyán tett vallomása. Budapest, 1930., 203. o.*

²³ Mindezt Mihályi Gábor okt. 4-én kelt jelentéséből tudjuk (l. 15. jegyzet). Egyébként Teleki Sándor is azt javasolta id. szept. 30-i jelentésében, hogy a román lakosság megnyugtatósára egyelőre szüntessék be az újoncozást és ezt nyilatkozatban hozzák az érdekeltek tudomására.

²⁴ Júlia erdői naplójának okt. 4-i bejegyzése szerint aznap még egyedül volt; *Mikes—Dernői Kocsis: i. m. 303. o.*

zelemről és Jelačić futásáról érkezett hírek készítették volna arra, hogy a fővárosba siessen.²⁵ Az előbb elmondottak alapján — és a későbbi fejlemények ismeretében — nem hihetjük, hogy a győzelmi hírek hallatára Petőfi magára hagyja előrehaladott állapotban levő feleségét a népmozgalmaktól fenyegetett nemzetiségi vidéken. A magyarázatot tehát máshol kell keresnünk: a költő anyagi helyzetében. Amikor az azonnali fegyveres fellépés lehetősége elmaradt, Petőfinek szembe kellett néznie a ténnyel, hogy az *Életképek* szerkesztésétől visszavonulva, nem rendelkezik rendszeres jövedelemmel. Mivel nem hivatalos küldetésben utazott el Erdély felé, ha kapott is útiköltségre némi pénzt (adatunk nincsen erre — de adósságára igen), fizetésre, rendszeres havi jövedelemre — mint a kormánybiztosok — nem számíthatott. A szatmári nemzetőrökhöz való csatlakozás legjobb esetben a néhány krajcáros napidíjat biztosíthatta. Tudjuk a költő április végi naplójegyzeteiből, hogy hivatalt csak akkor hajlandó vállalni, ha ezzel családját az éhhaláltól kell megmentenie. Most, ha a helyzet nem is volt ilyen kritikus, gondoskodnia kellett feleségéről és öreg szüleitől, összegegyeztetve azt a fegyveres harc vállalásával, valamint — legalább a gyermek megszületéséig — a közelben maradással. Ennek egyetlen, Petőfi által is elfogadható módja kínálkozott, egyetlen *fizetéssel* járó „hivatal”, amely az Eötvös Mihálynak tett ígéretet sem sérti: tisztí kinevezéssel jelentkezni a szatmári *honvédek* szervezés alatt álló zászlóaljához.

Nem tudjuk, hogy ez az ötlet baráti tanácsra, a gyakorlati aszszonyi elme leleményeként, vagy a költő helyzetfelismeréséből született-e. Létrejöttét nagyon valószínűen a második nagybányai tartózkodásnak, az elmaradt Kővár-vidéki fegyveres akciónak köszönhet. A tennivalót, a lehetőségeket mérlegelve talán Teleki Sándor hívta fel Petőfi figyelmét arra, hogy a Szatmár megyei önkéntes nemzetőröknek szeptemberben nem kellett — az eredeti rendeltől eltérően — az Aradnál felállított kerületi táborba vonulniuk, hanem otthon maradhattak a megye védelmére.²⁶ Most pedig, közölhette a tájékozott barát, a környező megyék kérni akarják, hogy veszélyeztetett helyzetük miatt honvéd újoncaik is maradhassanak vissza a megyei hatóságok rendelkezésére.²⁷ Ennek ismeretében Petőfi lépése, amellyel a Szatmárban kiállított honvédek zászlóaljához kérte tisztí kinevezését, nem jelentette ottmaradási tervének elejtését, csak módosítását. Elhatározásához azonban feltétlenül szüksége volt a nagybányai tapasztalatokra és információkra.

A költő ekkor is, a továbbiakban is, következetes volt elhatározásában, hogy nem távozik messzire szülés előtt álló fiatal feleségétől. Ez magyarázza pesti útját, amelynek eredményeként *október 15-én*

²⁵ *Dienes* — Ferenczi Zoltán nyomán — erre a gondolatra építette a költő okt. 2-i Pestre utazását, és ebből fakadóan parndorfi látogatását; i. m. 32—33. o.

²⁶ Az önkéntes nemzetőrséget a miniszterelnök rendeletére augusztusban kezdték szervezni; Bereg megye szept. 7-én Szemere Bertalantól kapott arra engedélyt, hogy önkéntes nemzetőreit otthon tarthassa. Valószínű, hogy Petőfi szept. 30-án éjjel Színfalunál ezekkel, a megye székhelyén összegyűjtött ún. önkéntes nemzetőrökkel találkozott.

²⁷ Közép-Szolnok megye alispánjának október 3-án kelt kérelmét l. BM rendőri oszt. 1848—1—685.

honvéd századosnak nevezték ki. Petőfi elutazását a fővárosba tehát kétségtelenül a Szatmárba — vagy annak közelébe — való mihamarabbi visszatérés szándéka vezérelte. Visszatérni, *hivatalos* megbízatással, a *Közlöny* útján nyilvánosságra hozott tiszti kinevezéssel — ez megnyugtató hír a szétszéledt elvbarátoknak és válasz egyben a Vahot-félék intrikáira...

A Pestre való visszatérés „menetrendjébe” — ha el is tekintünk Petőfi valószínű nagybányai tartózkodásától és az ebből fakadó kései indulástól — egy valami nehezen fér bele logikailag, pontosabban emberileg. Ez a költő 1848. évi közszereplésének „homályos” pontja: *a feltételezett parndorfi epizód*.²⁸ A kutatás bebizonyította ugyan annak menetrendszerű *lehetőségét*, hogy Petőfi október 2—18. között végigjárhatta az Erdőd—Pest—Parndorf—Pest—Erdőd útvonalat. A feltételezést elfogadva, megvizsgálta azt is, hogy miként viselkedhetett a költő a Lajta menti táborban, — illetve viselkedhetett-e úgy, mint azt az egyetlen „szemtanú” állítja kései visszaemlékezéseiben.²⁹ Az alapkérdés azonban az, hogy *miért* ment volna Petőfi a Jelacicót üldöző sereg után? Pest város önkéntesei — köztük Vasvári Pál is — már úton voltak a táborba. Az Egyenlőségi Társulat — tagjainak szétszéledése miatt — gyakorlatilag nem létezett. Ennek megbízatásából nem mehetett a költő. Maradna a *hivatalos* futárszolgálat, ami azonban lekötöttséget jelentett volna. Petőfi gyors visszatérése Erdődre azt jelzi, hogy nem szándékozott sokáig távol maradni.

A parndorfi utat egyetlen indok magyarázná: *a bécsi forradalom híre*. A költő erről Erdődön csak október 10-én értesülhetett volna, így elindulásának okai között nem szerepelhetett. Ha az október 6-i bécsi fejleményekről útközben, vagy csak Pestre érkezve hallott, úgy — igen szoros menetrend szerint — talán megjárhatta még az osztrák határt. (Bár a nagybányai második úttal is számolva, október 8-ánál hamarabb nem érkezhett a fővárosba.) Így feltételezhetjük esetleg azt is, hogy az erősen közéleti érdeklődésű költő — feledve utazása célját, anyagi gondjait és Erdődön hagyott feleségét — a várható nagyjelentőségű fejlemények miatt *magánemberként* utazott a Lajta menti táborba. Arra azonban nehezen tudunk válaszolni, hogy miért fordult volna szinte azonnal vissza? Ahhoz ugyanis, hogy Erdődre október 18-ra megérkezzen, Petőfinek legkésőbb 12-én ott kellett hagynia Móga seregét. Addig azonban semmi elhatározó, sőt semmi lényeges nem történt a Lajta mentén. Petőfi odautazásának pedig vagy a döntő csata kivárása, vagy a feldunai seregben vállalt tartós tábori szolgálat adott volna értelmet.³⁰ Mivel családi körülményei

²⁸ Pándi Pál: „Kísértetjárás” Magyarországon. Magvető Könyvkiadó, 1972. II. 295. o. szerint a parndorfi tartózkodás „érdekes kérdőjel a Petőfi-kutatás számára”.

²⁹ Ejszaky Károly elbeszéléséről van szó, amelyet Csernátoni Gyula közölt; I. *Petőfi Múzeum* III. (1890) 341—344. h. Igaz, Mészáros Lázár Emlékiratai. Pest, 1867. I. 254. o. is megemlékezik Petőfiről és Vasváriról a parndorfi nehézségek kapcsán, de a hadügyminiszter nem volt jelen, így nem számít szemtanúnak.

³⁰ Ha *minden* lehetséges magyarázatot számba veszünk, felmerülhet még az a gondolat, hogy Petőfit Nyáry Pál — mikor nála századosi kinevezése ügyében jelentkezett — küldte valamilyen megbízatással a sereghez. A gyors visszafordulást ez megmagyarázná. Kérdés azonban, hogy mi lett volna az a megbízatás, amelyet Nyáry nem akart a Honvédelmi Bizottmány hivatalos futáiraival továbbítani — és amelyet Petőfi elvállalt?

miatt ez nem állhatott a költő szándékában, ezért parndorfi útját — ha az elméletileg el is képzelhető — gyakorlatilag teljesen valószínűtlennek kell tartanunk.³¹ Ebből következőleg indokolatlan az a ki nem mondott, de hallgatólagos feltételezés is, mintha Petőfi Parndorf után, mintegy ottani szereplésének korrekciójaként jelentkezett volna honvédtiszti szolgálatra.

*

Petőfi pesti utazásának célja tehát tisztí kinevezésének kieszközlése volt. Ezzel a lépéssel a költő nemcsak szervezetszerű helyét kereste a kibontakozó fegyveres küzdelemben. Korábbi jövedelme egy részétől elesve, Petőfi és családja számára fontos anyagi kérdés volt a tisztí fizetés biztosítása. Ezért nem volt közömbös a rang nagysága sem, mert az utána járó illetménynek pótolnia kellett a kiesett keresetet. A századosi fizetés erre alkalmasnak is ígérkezett.³²

Petőfi kinevezési kérelme a jelek szerint megértő támogatásra talált. Erre enged következtetni a *Nyáry Pál* által október 12-én Nádossy (Nádossy) Sándor alezredeshez, a nemzetőrség szervezésével és a honvéd zászlóaljok kiállításával foglalkozó Országos Nemzetőrségi Haditanács elnökéhez intézett utasítás: „Megkeresi az országos honvédtanácsbizottság alezredes urat, miként Petőfy (sic) Sándornak a szatmári önkéntes honvédeknel századossá leendő kinevezetése iránt a szükségeseket megtenni és ezen kinevezést megerősítés végett a honvédelmi bizottságnak felterjeszteni szíveskedjék.”³³A levélből világos, hogy a költő egyértelműen a szatmári honvédekhez kérte kinevezését. Talán az sem érdektelen, hogy elhatározásával Nyáryt kereste meg — pedig ekkor már Kossuth is a fővárosban tartózkodott. Petőfi és Nyáry között már májusban jó kapcsolat alakulhatott ki a néplap (a későbbi *Nép Barátja*) megjelenését előkészítő bizottságban. A jelek szerint ez a kapcsolat magától értetődővé tette, hogy a költő Nyáryhoz forduljon kérelmével.

Petőfi kinevezése gyorsan elintéződött — de nem biztos, hogy minden nehézség nélkül. Nyáry ugyanis azt kérte Nádosytól, hogy a kinevezést a Honvédelmi Bizottságnak terjessze fel megerősítésre. Az

³¹ Valószínűtlennek tűnik, hogy ha Petőfi a Lajtánál járt, sem a tábori események, sem a bécsi forradalom ne hagyott volna maradandó nyomot akár lírájában, akár prózai írásaiban, levelezésében. (Latour haláláról — azt is Lamberggel kapcsolatban — csak decemberben szól, az *Akasszátok föl a királyokat!* c. versében.) Kétségbe vonja a parndorfi utazást PSOM VII. 441. o. és Pándi id. mű II. 292, 295. o. — A parndorfi látogatás ellen szólnak nem lebecsülendő negatív bizonyítékok, hogy ti. sem az 1848/49. évi hivatásos iratokból, sem a gazdag kortársi levelezésből, sem a korabeli naplókából vagy a sajtó híreiből nem került elő tudunkkal egyetlen olyan utalás, vagy célzás, amely valószínűsítene a költő Lajta menti táborozását.

³² A honvéd századosi illetmény 1848 őszén még csak 80 Ft volt; l. OL 1848/49-i lt. Hadügyminisztérium általános iratok (a továbbiakban: HM ált. ir.) 1848:9256. A *Dienes* által (506. o.) említett 120 Ft csak 1849. jan. 1-től, a honvéd és sorezredí alakulatoknál életbe léptetett egységes illetményrendszer bevezetésétől járt. Ezt megelőzően a sorezredí tiszt helyetteségi szolgálatban kevesebbet, de tábori szolgálat (ill. a „hadi illetmény”) esetén többet kapott, mint a tábori szolgálat esetén pótdíjban nem részesülő honvédtiszt. (A honvéd zászlóaljakat ti. eleve „mobil”, vagyis tábori szolgálatot ellátó alakulatoknak szánták.) Az így keletkezett feszültség levezetése érdekében kellett egységesíteni az illetményt. — Petőfi 1848. őszi-téli anyagi helyzetére l. *Törő Györgyi*: Petőfi anyagi helyzete; l. Petőfi tanulmányok. Szerk.: Pándi Pál—Tóth Dezső. Akadémiai Kiadó, 1962., 84—86. o.

³³ OL 1848/49-i lt. Országos Nemzetőrségi Haditanács (a továbbiakban: ONÖHt) iratai 1848:5297; közli KLÖM XIII. 175. o. (Az elküldött tisztázat külzetén „sürgős” jelzés.)

Ar országos honvédelmi bizottságnak
Ar országos nemzetőröségi haditanács elnökönek.

Megbeszélte az országos honvéd bizottságnak a lezártas urul mellett Petőfi
Sándornak a felelősen vörtes honvédelmi igazgatói
teendői kinevezéséről ismét a felelőségi írtak megtenni
és ezen kinevezését megismerintés végett a honvédelmi
bizottságnak feltérjédateni társadalmiájáb.
Bejött Péterben 12. 1848.

a kinevezés-haza punités az
országos honvédelmi bizottságnak

Nyáru Pál
Magyar Királyság

eredeti gyakorlat szerint a Nemzetőrségi Haditanács Batthyány miniszterelnöknek, mint a nemzetőrség főparancsnokának tett kinevezési javaslatokat, aki azután azokat a nádorhoz továbbította jóváhagyás végett. A nádor távollétében, majd annak szeptemberi szökése után Batthyány folytatta a kinevezéseket — „utólagos jóváhagyás reményében”. Ezt a formulát alkalmazta azután Batthyány lemondása után a déli táborból időközben visszatért Mészáros Lázár hadügyminiszter is. Mészáros szeptemberben távol volt a fővárostól, nem mondott le miniszterársaival együtt, így — mint a Batthyány-kabinet áprilisban kinevezett tagjának — formális jogcíme volt a kinevezések foganatosítására. Októberben éltek is ezzel a lehetőséggel, így Nádosy számára a szolgálati út az új helyzetben a hadügyminiszterhez való felterjesztést írta elő. (A Nemzetőrségi Haditanács decemberben végleg beolvadt a honvédelmi minisztériumba.)

Nem tudhatjuk, hogy Nádosy az utasítást miként fogadta. Az viszont kétségtelen, hogy az 1848 májusától kialakult gyakorlat szerint a szerezeti tiszteket — akár tényleges szolgálatból jöttek, akár korábban ranggal kilépve jelentkeztek — eggyel magasabb rangban nevezték ki a honvédséghez. Így kapott például mind a hadseregből kilépett Görgei, mind a huszároktól áthelyezett Ivánka főhadnagy a honvédségnél századosi rangot. Augusztusban és szeptemberben Batthyány kinevezett ugyan néhány, a harctéren hetek alatt őrmesteri rangot elért honvédet hadnagynak, de ezek száma csekély volt. Nyáry kinevezési utasítása új, forradalmi igényű gyakorlatot jelentett. A Nemzetőrségi Haditanács felterjesztését nem ismerjük.³⁴ Tény, hogy a *Közlöny* október 16-i számában a Mészáros Lázár által századosnak kinevezett Petőfi neve mögött *régi rangja* megjelölésül ez áll: „nemzetőrségi százados”. Bár Ferenczi Zoltán óta az a vélemény, hogy Petőfi megkapta a nemzetőri századosi címet,³⁵ erről megnyugtató forrás nem áll rendelkezésünkre.³⁶ Azt sem tudjuk, hogy Nádosy, vagy Mészáros Lázár igénye volt ez a megjelölés, amellyel valószínűleg a tisztikar konzervatív elemeinek háborgását, a „népvezér” egyszerre századossá történt kinevezése miatt várható elégedetlenséget próbál-

³⁴ A *Közlöny* okt. 16-i számában megjelent kinevezések előterjesztési iratai a Hadügyminisztérium anyagából hiányoznak.

³⁵ *Petőfi Múzeum* IV. (1891) 189–190. h.; *Ferenczi Zoltán: Petőfi életrajza*. Budapest, 1896. III. 296. o.

³⁶ A nemzetőrség századosig maga választotta tisztjeit, csak az őrnagyot (és segédisztjét) nevezte ki a miniszterelnök, illetve a nádor. Így Petőfit Pesten, az április végétől lakóhely szerint újjászervezett nemzetőrségben megválaszthatták ugyan századosnak — de erről nem tudunk. Századosi rangja csak az Egyenlőségi Társulat által szeptember elején szervezni szándékozott „honvédi seregben” lett volna. *Dienes* (I. m.: 477–478. o.) közli a Pest megyei nemzetőrség 4. zászlóalja 4. századának kézírásos „Sorozati jegyzéke” alapján, hogy Petőfi a pesti nemzetőrségbe „rögtön megalakulása után” köznemzetőrként lépett be. Ez a jegyzék azonban, amelyen a költő *rang nélkül* szerepel, már nem a márciusi önkéntes nemzetőrség, hanem a kormány irányítása alatt, a területi elv (a lakóhely) alapján szervezett egységes nemzetőrség nyilvántartása. Ezt bizonyítja mind a zászlóalj sorszáma, mind a parancsnok, *Szász János* őrnagy személye, akit június 19-én neveztek ki a zászlóalj élére. A jegyzék csak ezt követően, *június végén* készülhetett. Ekkora azonban már megtörténtek a tisztválasztások. Így ha itt Petőfi tiszti rang nélkül szerepel, akkor nem valószínű, hogy a lakóhelye körzetében szervezett századnak később ő lett volna a parancsnoka. (Az említett jegyzékben az első név és egyben a század parancsnoka br. Podmaniczky Lajos.) L. Petőfi Irodalmi Múzeum, P-an. P. 79.

ták leszerelni.³⁷ Ezért fel kell tételeznünk, hogy a jogcím kérdésében az érdekeltek valamelyike szóban még megkereste Nyáry Pált. Ismerve ugyanis mind Mészáros, mind Nádosy gondolkodását, nem valószínű, hogy ezért az „átminősítésért” maguk vállalták volna a felelősséget...

A szatmári honvédek Batthyány miniszterelnök szeptember 27-i rendelete értelmében a Debrecenben alakuló 28. honvéd zászlóaljhoz kerültek.³⁸ Így Petőfinek kinevezése kézhez vétele után ide kellett bevonulnia. Sietve visszatért családjához Erdődre, majd október 23-án jelentkezett zászlóaljánál.³⁹ Ismereteink szerint a zászlóalj létszáma ekkor már teljes, vagy megközelítőleg teljes volt.⁴⁰ A zászlóalj ideiglenes parancsnokának Huszóczy Dénes századosnak november 4-i, az alakulat helyzetéről szóló jelentése nem említi létszámhiányt, csak a felruházás nehézségeire utal.⁴¹ A jelentés szerint folyik a kiképzés: „Gyakorlatok, a mennyire ujonczaink ruházatlan állapota engedi, fegyverrel tartatnak, rossz időben ekkoráig mindég szakaszok, vagy sorokkal változtatva, a hely minőségéhez képest, folyósókon és szobákba...” A kiképző munkába kapcsolódott be tehát a katonai tapasztalatokkal rendelkező költő, hogy — mint november 3-i levelében írja — „kétszáz parasztból kétszáz katonát” faragjon.⁴²

Huszóczy Dénes november 4-i jelentéséből tudjuk, hogy ekkor még nem tartózkodott a zászlóaljnál annak parancsnoka, Hrabetzky őrnagy. Hiányzott a tisztikarból Mednyánszky László báró, a hatodik százados is.⁴³ Talán az őrnagy távolléte és a felszerelés nehézségei miatt írta november 3-i levelében Petőfi, hogy még „bizonytalan ideig” maradnak Debrecenben. A zászlóalj ideiglenes parancsnokának már idézett november 4-i levele azonban kifejezte reményét, hogy „legfeljebb folyó hó 16-áig készen és felruházva leendünk”.

A zászlóalj november 4-i jelentése csak 12-én érkezett meg rendeltetési helyére. Időközben a Nemzetőrségi Haditanács november 10-én — a tényleges helyzet ismerete nélkül — utasította a zászlóaljat a kiindulásra.⁴⁴ A rendelkezést az tette szükségessé, hogy a Honvédelmi

³⁷ OL 1848/49-i lt. Hadügyminisztérium katonai osztály. Honvédtisztek névsora 1848/49. c. nyilvántartásának bejegyzése Petőfy (sic) Sándor százados neve mellett, az „Előbbi állása” rovatban: „N. ö. százados”. Az előírásnak megfelelően ezt a rovatot a kinevezési felterjesztésben és közleményben is ki kellett tölteni.

³⁸ *Közlöny*, 1848. okt. 2. (114) 581–582. o. Az itt közölt táblázatos kimutatás szerint Szabolcs 640, Szatmár 651, Felsőbánya 17, Nagybánya 22 és Szatmárnémeti 70 újoncot kellett, hogy adjon az 1400 főnyi legénységhez.

³⁹ Ld. erre Petőfinek Erdődről okt. 18-án Arany Jánoshoz és Orlay Petrics Somához írt levelét; PSÖM VII. 170–172. o.

⁴⁰ Péchy László szabolcsi alispán már okt. 19-én jelentette, hogy megyéje a 640 újoncot kiállította; ONöHt 1848:5070. (Itt található a szatmári újoncozásokról okt. 4-én felterjesztett jelentés is. Mivel az irat mellől a kísérő kimutatás elveszett, így számszerű eredményeket nem ismerünk.)

⁴¹ ONöHt 1848:5070.

⁴² Petőfi — Orlay Petrics Somának, PSÖM VII. 173. o. — *Kéry Gyula*: A magyar szabadságharc története napi-krónikákban. (1848) Budapest, 1899., 575. o. közöl egy állítólagos sajtóhírt Petőfi debreceni fogadtatásáról. A forrásul megjelölt *Ofner Post* c. lap azonban ismeretlen, az *Alföldi Hirlap*ban pedig nem találni a tudósítást. (A hírt eleve gyanússá teszi, hogy Petőfit állítólag az ezred parancsnoka fogadta. A honvédségnél ugyanis önálló zászlóaljak voltak, amelyeket nem szerveztek ezredkötelékbe.)

⁴³ A 28. zászlóalj tisztikar kinevezéseit l. a *Közlöny* szept. 27., okt. 6., 11., 19., 28. és 31-i számaiban. A szept. 27-i kinevezés szerint a zászlóalj parancsnoka Bokysevich János őrnagy, a 39. gyalogezred volt századosa lett volna.

⁴⁴ A rendelet nem ismert, csak a zászlóalj nov. 15-i jelentéséből (l. alább) tudunk róla.

Bizottmány döntést hozott a Kiss Ernő tábornok parancsnoksága alá tartozó nagybecskereki tábor öt zászlóaljjal történő megerősítésére.⁴⁵ A szaboles-szatmári honvédeket tehát nem szűkebb hazájuk védelmére, hanem a bánáti harctérre rendelték.⁴⁶ Ezen már csak egy, háborús időkből egyébként nem ritka, ellenparancs segíthetett.

A rendelkezés nem változott meg. Az időközben megérkezett Hrabetzky őrnagy november 15-én jelentette, hogy az előző napon vett parancs értelmében *azonnal* nem tud kiindulni. A még mindig hiányos felszerelés miatt *november 17-én* indulhat meg a zászlóalj „két szárny-osztályával, habár nem egészen is felszerelve”, mert még sem csákót, sem atillát, sem szuronyokat nem kapott a zászlóalj számára.⁴⁷ A jelentés tehát nem az *egész* zászlóalj, hanem csak két osztály, vagyis négy század kiindítását ígéri. Mint a jelentés mondja: „... a zászlóalj közép-osztálya azonban semmi esetre fel nem szerelhetvén, csak czipóvel és köpenyel bírva még, habár a zászlóalj számára 284 fegyver szükségeltetnék, felszerelésig vagy további parancsig Debreczenben maradand.”

November 17-én a 28. zászlóalj 1—2. és 5—6. százada kocsikra ült és Szolnok irányában elhagyta Debrecent. Elutazása nem nagy érdeklődést váltott ki. A hetente kétszer megjelenő helyi lap „Debreczeni napló” c. rovatában csak ennyit tartott érdemesnek közölni: „A nálunk alakított 28-dik zászlóaljból néhány század nagyára (!) felszerelve, nov. 17-én indítatott szekereken Szolnok felé.”⁴⁸ A város ezekben a napokban saját nemzetőrségével volt elfoglalva: november 20-án a gyalogosok, 22-én a lovasok indultak meg Nagyváradon át, Erdélybe.⁴⁹ Talán fel sem tűnt, hogy a 28. zászlóalj *2. századának* parancsnoka, Petőfi Sándor nem ment alakulatával, hanem rövidesen az ellenkező irányba távozott.⁵⁰

*

Nem tudjuk, hogy a zászlóalj *középső* osztálya, a 3—4. század meddig maradt Debreczenben. A számvevőségi iratokból megállapíthatóan, december elején még nem volt Nagybecskereken. Ezek szerint, ha a költőt eredetileg valamelyik visszamaradó századhoz osztják be, nem kerül sor a szabadságkérelmével kapcsolatos kellemetlen konfliktusra. Ha valamivel később érkezik, ha Huszóczy Dénes százados — a zászlóalj

⁴⁵ A Honvédelmi Bizottmány ezt írta Kiss Ernőnek okt. 31-én: „E végett Debreczenből, Nagyváradról, Egerből és Pestről öt honvédzászlóalj részint már kiindított, részint kevés nap alatt kiindítatik a nagybecskereki táborba...” KLÖM XIII. 320. o.

⁴⁶ A Honvédelmi Bizottmány még okt. 22-én úgy rendelkezett, hogy a Nagybányán állomásozó Katona Miklós őrnagy szüntesse be Szatmár megye szélein és Kővár-vidéken folytatott harctevékenységet és vonuljon sietve a becskereki táborba. Ezt azonban Eötvös Mihály szatmári alispán — és időközben kinevezett kormánybiztos — saját felelősségére megakadályozta; ld. KLÖM XIII. 263. 365—366. o.

⁴⁷ OL 1848/49-i lt. Kossuth Polizei-Akten, No. 458.

⁴⁸ *Alföldi Hírlap*, 1848. nov. 19 (41) 161. o.

⁴⁹ Az *Alföldi Hírlap* nov. 22-én és 26-án részletes beszámolót közölt erről. A KH debreceni tudósítója is csak ezt tartja érdemesnek jelenteni; KH 1848. nov. 29/130/569. o. — A debreceniek érdektelenségét az elvonuló 28. zászlóalj iránt nyilván az is magyarázza, hogy Debrecen Egerbe, az ott alakuló 26. zászlóaljhoz küldte újoncait. *Szabó István*: Debrecen 1848—1849-ben c. munkája (Debrecen, 1928.) sem említi a 28. zászlóaljat.

⁵⁰ Petőfi beosztásáról a 28. zászlóalj töredékes számadásai tájékoztatnak. A Hadügyminisztérium számvevőségi iratai alapján egyértelműen megállapítható, hogy a költő a 2. század parancsnoka volt; OL. Hadügyminisztérium, Számadási iratok 1848/49.

ideiglenes parancsnoka — nem tartja magától értetődőnek, hogy a 2. századot Petőfi Sándorra bizza, vagy ha Korove Antal „rangidős százados” hamarabb érkezik,⁵¹ talán másképp alakulnak a dolgok. De nem okozott volna nehézséget az sem, hogy a zászlóaljparancsnok hozzájárulásával a költő maradjon vissza a felszerelésére várakozó oszttal. A jelek szerint Hrabetzky őrnagy nem sok jóindulattal kezelte Petőfi maradási szándékát. A katonai fegyelemben megcsontosodott zászlóaljparancsnok mentsége az lehet, hogy értetlenül állott alig egy hónapja kinevezett századosának kívánságával szemben.

A költő érvelésével egyet tudott elérni: az őrnagy megengedte, hogy még egy napig várjon a Nemzetőrségi Haditanács engedélyére, — és úgy induljon a zászlóalj után.⁵² Petőfi biztosra vette az „elbocsátó levél” megérkezését. Ezt bizonyítja november 15-én Aranyhoz intézett vidám levele is, amelyben közli, hogy zászlóalja holnapután Becskerekre indul, — ő pedig szabadsággal Erdődre.⁵³ Túlbecsülte azonban mind a postai közlekedés gyorsaságát (láttuk, a zászlóalj november 4-i jelentése nyolc nap alatt jutott az illetékesek kezébe), mind az országos feladatokkal terhelt Haditanács ügyintézését, mind pedig saját kérelmének fontosságát. Egy november 10-e körül elküldött kérelemre november 18-ig nem érkezhett válasz akkor sem Pestről, ha Petőfi kérelmét az őt megillető figyelemmel kezelik.

A november 15-én Aranyhoz írott tréfás levél hangja ne tévesszen meg bennünket. A költő ezekben a napokban nehéz döntés előtt állott: önként vállalt honvédő kötelességét teljesíti-e, vagy emberi kötelességét, betartva ígéretét, hogy nem távozik el gyermeke születéséig felesége közeléből. Kegyetlen dilemma ez, hiszen Petőfi kettős vezéreszméje, a *szabadság* és a *szerelm* harmóniája fenyegetett felborulással. November 3-án még abban a hitben élt, hogy „bizonytalan ideig” maradnak Debrecenben,⁵⁴ — esetleg ott éri gyermeke születésének híre. Valószínűleg már másnap értesült azonban arról, hogy a zászlóalj ideiglenes parancsnoka jelentette: a zászlóalj november 16-ra készen áll az indulásra. Petőfi ezt feltehetőleg azonnal közölte feleségével, aki — a *Búcsú c.* vers ezt sejteti — nyilván Debrecen is igen messze levőnek tartotta Erdőtől. Júlia tiltakozására adhatta be november 10-e körül három hónapi szabadságkérelmét.⁵⁵ De még 13-án is abban a hitben élt, hogy zászlóalja Erdély felé fog indulni.⁵⁶ Csak másnap értesült arról, hogy alakulatát Becskerekre rendelték. Aranyhoz intézett október 15-i

⁵¹ Huszóczy százados nov. 4-i jelentéséből (l. 41. jegyzet) tudjuk, hogy okt. 31-én érkezett Korove Antal, aki azt állította, hogy ő az első százados, ezért átadta neki a zászlóalj ideiglenes parancsnokságát. (Korove Nagybecskerekre — a számvevőségi iratok szerint — a 6. század élén állott.)

⁵² Ezt Petőfinek nov. 24-i, a Honvédelmi Bizottmányhoz intézett leveléből tudjuk (ld. alább).

⁵³ PSÖM VII. 175. 499. o.

⁵⁴ Petőfi—Orlay Petrics Somának, PSÖM VII. 173. o.

⁵⁵ *Ferenczi* i. m. III. 301. o. írja, hogy Petőfi eredetileg zászlóaljával akart menni (akkor még abban a hiszemben, hogy Erdélybe mennek), s ezt megírta feleségének. Júlia azonban — *Ferenczi* szerint — „szemrehányó levélben felelt, hogy őt szüléséhez oly közel elhagyja, s vádolta, hogy már nem szereti”. Sem Petőfi, sem Júlia levelei nem ismertek; ld. erre PSÖM VII. 260., 449., 489—490. o. Ismeretes, hogy a költő válasza nemcsak szabadságkérelmének azonnali benyújtása, hanem talán legszebb szerelmes versének, a *Szeretlek, kedvesem!*-nek a megírása volt.

⁵⁶ Petőfi — Csengery Antainak, PSÖM VII. 175. o.

levelének vidámságát a viszonylagos megnyugvás adja, az a tudat, hogy a feleségétől való távolodás veszélyét megelőzte időben beadott szabad-ságos kérelmével. Az engedély azonban nem érkezett meg november 17-ig, az indulás napjáig. A zászlóalj parancsnoka pedig érthetően elzárkózott az elől, hogy az indulásra kész egység egy századosa a fővárosba, felettes hatóságaihoz utazzon, hogy kérelmének — amelyet *esetleg nem is szolgálati úton* terjesztett elő — teljesítését sürgesse. Hrabetzky őrnagy engedelve, hogy Petőfi *egy nap késsedelemmel* induljon zászlóalja után, lehetővé tette hogy a költő visszamaradjon Debrecenben. Az őrnagy ezzel a formális engedéllyel nyilván el akarta kerülni, hogy az elhatározásában hajthatatlan költő megtagadja a parancsot, illetve azonnal lemondjon rangjáról. Tettét feltehetőleg nem annyira Petőfi helyzetének, emberi problémáinak megértése, mint inkább a zászlóalj fegyelmi állapotának féltése sugallta.⁵⁷

Petőfi pedig a maga igazának tudatában és a Haditanács elnöke „polgári kötelességé”-nek hitében, másnap, november 18-án megindult feleségéhez Erdődre.⁵⁸ Tette ezt nyilván nemcsak Júlia, de a maga megnyugtatóására is, hiszen Erdőd ezekben a napokban már nem volt egészen biztonságos hely.⁵⁹ Itt kapta kézhez a Debrecenből utánaküldött levelet: Nádosy ezredes választát, amelyben a Haditanács elnöke kérelmével a Honvédelmi Bizottmányhoz utasította a költőt. Petőfi még aznap, november 24-én megírta beadványát a Bizottmányhoz, kérve, hogy adjanak számára február 1-ig szabadságot.⁶⁰ A kérelem meglehetősen nyers hangú, nem mentegetődzik az engedély nélküli eltávozás miatt. Azzal érvel, hogy biztos volt kérése teljesítésében, ezért nem akarta a nagy és költséges utat megtenni Becskerekre (pontosabban: onnan vissza). Miként a katonai fegyelmet sértő lépését, kérelmét is egyéni kötöttségével, kötelességével indokolja: „A mint nekem emberi kötelességem eljöni, úgy Önöknek polgári kötelessége engem elereszteni . . .”⁶¹ De nem magyarázza — feltehetőleg a Nádosyhoz

⁵⁷ Ez indokolhatta a zászlóaljparancsnok esetleges felterjesztését, hogy töröljék Petőfit a zászlóalj tisztjei közül; ld. PSÖM VII. 184., 455. o. — *Dienes* (i. m. 483. o.) kétségbe vonja egy „szökési beadvány” létét, s azt az Orlay által közvetített pesti szóbeszédre vezeti vissza. A zászlóalj parancsnoka — ezt biztosra vehetjük — kétségtelenül jelentette Petőfi elmaradását. Azt, hogy mit és miként jelentett, nem tudhatjuk, mert az illetékes szerv, az Országos Nemzetőrségi Haditanács iratai igen hiányosak és nem maradt meg az iktatókönyv sem. Az azonban, hogy a kutatás illet nem talált, épp az iratok hiányossága miatt nem bizonyíthatja azt, hogy a zászlóalj nem adott beadványt Petőfi önkényes távozása ügyében.

⁵⁸ Nincs okunk feltételezni, hogy Petőfi nov. 17-ét, a zászlóalj indulásának napját ne töltötte volna még Debrecenben; ld. PSÖM VII. 448. o.

⁵⁹ Petőfi nov. 30-ra már Debrecenbe menekült családjával; l. levelét Aranyhoz, PSÖM VII. 180. o. A menekülés oka azonban nem csupán a román mozgalmak erősödése, hanem a szatmári nemzetőrök nov. 25-én Désznel elszenvedett csúfos veresége volt, amely Nagybánya feladásához vezetett; l. KLÖM XIII. 614., 630–631. o.

⁶⁰ Nádosy ezredes válasza — miként Petőfi első beadványa — nem ismert. Petőfi levelét a Honvédelmi Bizottmányhoz l. HM ált. ir. 1848:10.933.; közli *Salacz Gábor*: Petőfi a szabadságharcban (Levelek és iratok). *Vigília* 1955/3 124–125. o.; PSÖM VII. 178–179. o.

⁶¹ Ennek az érvenek bevezetéséeként Petőfi, mintegy védekezve a várható gúnyos megjegyzések miatt, hogy táborba rendelt zászlóaljától engedelem nélkül távozott el, forradalmár és patrióta lelkiismeretére hivatkozva adja tettének, ill. kérelmének magyarázatát: „Tények után ítélve tudhatják Önök, hogy patriotizmust senkitől a föld kerekéségén nem tanulok, ennél fogva föltehetik felőlem, miszerint a haza jelen viszonyai között csak a legfontosabb körülmények kényszeríthettek ezen kérelemre, és így remélem, hiszem, hogy azt Önök teljesíteni fogják.” A folytatás még nyomatékosabb: „Szabadságra-jövelem oka oly nagy, hogy ha az meg nem engedtetnék, kénytelen volnék a katonaságról végkép lemondani; annyival inkább bízom tehát Önökben, hogy a kívánt időre elbocsátanak.”

intézett beadványban sem tette —, hogy *emberi kötelessége* hetekkel a szülés előtt felesége közelében maradni. Szerelme és ígérete egyaránt kötik ehhez az asszonyhoz, akiért korábban a gyávaság, most a szökés vádját is vállalja.⁶² Vállalja, de csak burkoltan hivatkozik rá. Ha senki másnak, *egy valakinek* pontosan tudnia kell, hogy milyen kötelesség készületi maradásra — ha kell, a katonaságról való lemondásra — a költőt. Tudja ezt jól az, aki elintézte, hogy éppen a szatmári honvédek zászlóaljához nevezték ki századosnak.⁶³

A Honvédelmi Bizottmány azonnal intézkedhetne, de erre nem kerül sor. Talán nem is a levél érdes hangja miatt, s talán nem is tekintélyi, hanem *ügyrendi* szempontból teszi át a beadványt december 2-án a hadügyminisztériumba.⁶⁴ Nádosy ezredes, aki nyilván szeretett volna kibújni a kényelmetlen kötelesség alól, hogy ő döntsön Petőfi „magány folyamadása” ügyében, most — immáron a hadügyminisztérium osztályigazgatójaként — ismét íróasztalán találta a feladatot. Mielőtt bármit tett volna, az időközben családjával Debrecenbe menekült költő újból jelentkezett. Hiába várva, hogy a *Közlönyben* megjelenjék — hogy „mind zászlóaljam mind magam egyszerre és minél előbb megtudjuk” — a neki szóló értesítés, *a nemzetgyűléshez fordult*. December 8-án kelt levelében megküldte a „képviselő polgárok”-nak *Csata-dal* c. versét, hogy azt kinyomatva, küldjék szét a hadsereg táborába.⁶⁵ Rövid levelének befejezése nem hagy kétséget afelől, hogy magát kívánja igazolni a nemzet képviselői előtt: „Részemről igen óhajtom, hogy miután szigorú körülményeim elvonták egy kis időre a hadipályáról személyemet, legalább lélekben az alatt is részt vegyek nemzetem harcaiban”.

Petőfi egyidejűleg a Honvédelmi Bizottmánynál is megsürgette ügyét.⁶⁶ Elképzelhető, hogy Nádosy ennek a levélnek a hírére döntött: „miután a jelen harczias körülményekben illy hosszadalmas időre távozási engedelmet adni a hadügyminisztérium feljogosítva nem lenne” — ezért december 12-én a Honvédelmi Bizottmányhoz fordul a *kérdés-*

⁶² Júlia okt. 2-án ezt jegyezte naplójába: „... hónapok óta tartottam öt vissza rimánkodásaim által; nem elég, hogy én illy tehetetlen vagyok, hanem még ötet is tétlenségre kárhoztattam, elvontam attól, mi az ő lelkének főélménye volna, mi kielégíthetné tettek után szomjazó lelkedet és megfelelne magasztos küldetésednek. El kellett tűrnöd miattam a gyávaság gyanúját”. *Mikes—Dernői Kocsis*: i. m. 303. o. (l. még *Dienes*: i. m. 483. o.) — Petőfi pedig, néhány nappal fia születése előtt, így emlékezett meg nehéz helyzetéről: „Oh gyermekem, oh gyermekem / Még meg sem vagy születve, / S szívemre már is kint hozál / S gyalázatot nevemre!” (*Egész világ a harcmezőn...*)

⁶³ Érdekes, hogy Petőfi következetesen kapitánynak írja magát, holott a honvédségnél csak századosi rang volt. Kapitányi rang a lovasságnál létezett, két fokozatban (első és másodkapitány). Arany ezt az igényt tréfás megszólításban (*Signore capitano!*) és komoly címzésben (P. S. honvéd kapitánynak) egyaránt tiszteletben tartja. Nov. 19-i, Petőfihez írott levelét azonban így írja alá: „Barátod A. J. köz nemzetőr, mint leendő századoskapitány”. PSÖM VII. 177. o.

⁶⁴ Az irat külzetére rávezetve: „Intézkedés végett a hadügyministeriumhoz. Pest Decemb. 2. 848. Az orsz. honv. bizottmány meghagyásából, Térey Ignác eln. fogalmazó”. — Ahhoz nem fér kétség, hogy egy ilyen kérelem nem tartozott a Honvédelmi Bizottmány hatáskörébe; l. *Dienes*: i. m.: 495. o.

⁶⁵ OHP 1848:6132: a levél és a vers megjelent: *Közlöny*, 1848. dec. 20. (193) 908. o.; a levél szövegét közli PSÖM V. 129. o. A levelet az országgyűlés dec. 14-i ülésén olvasták fel: *Közlöny*, 1848. dec. 16. (189) 893. o.; az országgyűlés határozatára l. *Beér János—Cszimadia Andor*: Az 1848/49. évi népképviseleti országgyűlés. Akadémiai Kiadó, 1954., 332. o. — A vers sorsáról l. még Garay János — Petőfihez, 1848. dec. 17. PSÖM VII. 186. o.

⁶⁶ Az irat hiányzik. Az OHB iktatókönyvébe bejegyezte: 5911. „Petőfy Sándor százados f. e. 4174/e. szra sürgetve kéri a szabadság ideje iránti határozatot”. L. még *Salacz* id. cikk 126. o.: PSÖM VII. 261. o.

sel, hogy „a fent érintett százados kérelmére a szabadság megadassék-e vagy sem?”⁶⁷ Kossuth a jelek szerint igen ingerülten fogadta Nádosy kérdését, ami érthető, hiszen a Bizottmány *intézkedésre* adta ki az ügyet a hadügyminisztériumnak. Talán már annak idején nem értett egyet a „poéta” századosi kinevezésével sem.⁶⁸ Most pedig már másodszor kell foglalkoznia Petőfi szabadságkérelmével. Karácsony első napján — amikor fő problémája az, hogy Görgeit döntő csatára bírja — jut hozzá, hogy megmondja véleményét Nádosynak önállótlanágáról. Kossuth utasítása alapján Csernátoni Lajos elnöki titkár fogalmazza a választ: „Petőfi Sándor százados által kért szabadsági időre nézve ezredes úr már egyszer utasított, hogy intézkedjék belátása és akarata szerint. A honvédelmi bizottmányt illy csekélységekkel, mint egy simplex szabadságidő kérés: nem kell halmozni. Ha ezredes úr nem adhatja meg, hát nem adatik meg; ha megadhatónak véli, hát megadja, s ezzel vége, s nem kell ide s tova küldözgetni. Tessék azért intézkedni ez ügyben is.” Kossuth azonban időközben meggondolhatta magát, mert az eléje tett fogalmazványból az utolsó előtti mondat kioktató részét („s ezzel vége, s nem kell ide s tova küldözgetni”) törölte. Ugyanakkor az utolsó mondat végére vesszőt téve, így toldotta meg a választ: „megjegyezvén, hogy az illy hosszú időre szabadság esetében a bizottmányt azt superarbitrizosnak (?) kívánandja tekinteni.”⁶⁹ Nádosy tehát mégis elérte célját: Kossuth — eltérve szándékától — állást foglalt az ügyben. Ennek alapján másnap sietve intézkedett, tudatva a 28. zászlóalj Nagybecskerekén levő parancsnokságával, hogy Petőfinek a három hónap szabadság „díj nélkül megadatik”. Nádosy egyben utasította a zászlóaljat, hogy a szolgálattal zavartalanságának biztosítása érdekében Petőfi helyébe „a rang szerinti legidősebb főhadnagy századosi előléptetésre felterjesztendő és Peteófy (*sic*) Sándor századost, a szabadság megnyeréséről tudósítván, tiszti létszámába mint számfelüli kimutatandó.”⁷⁰

Közben a debreceni Harmincad-utcában december 15-én megszületett Petőfi nehezen várt fia, Zoltán.⁷¹ A költő örömét azonban megkecsérelte, hogy a Honvédelmi Bizottmánytól sem november végi beadványára, sem december eleji sürgetésére nem kapott választ.⁷² Ekkor, nyilván nem kevés tusakodás árán, *december 24-én* úgy döntött, hogy a Haditanács, a Honvédelmi Bizottmány, a nemzetgyűlés után most magához Kossuthhoz fordul. A „Tisztelt Polgártárs!” megszólítású, öntuda-

⁶⁷ Elküldött tiszttáza: OHB 1848:5426; fogalmazvány: HM ált. ir. 1848:10 933. Közli Salacz id. cikk 126. o.; *Dienes* i. m. 49. o.

⁶⁸ Petőfi és Kossuth viszonyának rövid áttekintését l. PSÖM VII. 459–460. o. Ehhez tegyük hozzá azt, hogy Petőfi az aug. 16-án Aranyinak írott levélben valóban keményen nyilatkozott az egész minisztériumról, benne Kossuthról is. De az Egyenlőségi Társulat nevében írott proklamációban szept. 17-én tett felé egy gesztust, amikor a márciusi napokról szólva, a „Pozsonyban Kossuth, Pesten az ifjúság” kitételeit használta. Ezen az alapon jöhetett létre közöttük szeptember végén a már vázolt laza együttműködés.

⁶⁹ OHB 1848:5426. (Itt található nemcsak a fogalmazvány, de a Kossuth által aláírt és elküldött tiszttázat, rajta a HM ikt. számával: 12 587.) Az iratot közli, a javítások feltűntetésével Salacz id. cikk, 126. o. *Superarbitrizos* (v. Salacz olvasatában: superarbitrios): katonarvosilag felülvizsgálendő, vagyis betegszabadságon levő.

⁷⁰ HM ált. ir. 1848:12.587.; közli *Dienes* i. m. 482. o. A rendelkezés tehát *fizetés nélkül* számfelüli állományba helyezi a költőt.

⁷¹ L. *Zoltán fiam életrajza hét hónapos koráig*. PSÖM V. 146. o.

⁷² Dec. 12-én Orlay Petrics Somát bírta meg, hogy érdeklődjön ügye felől; PSÖM VII. 184–185. o. Petőfi feltehetőleg Garay János útján Vörösmartyt is közbenjárásra kérte fel; PSÖM VII. 191., 261–262., 462. o.

tos hangú levél azonban nem a rendezetlen szabadságkérelemről szól. Petőfi nem kevesebbet kér levelében, mint őrnagyi kinevezését: „Azért kérem Önt, nevezzen vagy neveztesen ki engemet őrnagynak, hogy minél előbb saját számadásomra és felelősségemre játszhasan a hazamentés nagy tragoediájában.”⁷³ A kérelem azt jelzi, hogy a költő nem óhajt visszavonulni a katonai szolgálattól, de szeretne megszabadulni — talán a Hrabetzky őrnaggyal történt összeütközés tapasztalata alapján — a beosztott csapattiszt szerepétől. Kérelmét büszke öntudattal adja elő annak az embernek, aki az elmúlt kilenc hónap alatt az ország elismert vezetőjévé emelkedett, míg ő, a neves költő és következetes forradalmár, nehezebb helyzetben van, mint volt március előtt.⁷⁴ A levél befejezése egyébként azt az érzést kelti a kései olvasóban, hogy Petőfi ezt a kérést a *másik kérelem helyett* terjesztette elő és maga sem hitt abban, hogy ezt Kossuth teljesíti: „Ha jobban látja Ön kérésemet nem teljesíteni, szolgálni fogok a hazának mint kapitány, vagy ha ezt is elveszik tőlem, mint közkatona.”⁷⁵ Igen ez a probléma: „ha ezt is elveszik tőlem”. Ez a gondolat gyötörhette Petőfit ezekben a napokban. Ezért ragadott tollat *egy hónappal* az után, hogy a Honvédelmi Bizottmány-nak, *mint testületnek* elküldte szabadságolási kérelmét. Petőfi, az öntudatos demokrata — aki a francia forradalom elvét vallotta, „hogy vannak a statusban *hasznos* emberek, de *szükségesek* nincsenek” — az ország első emberének sem tudott más levelet írni, nem tudta egyéniségét, stílusát megtagadni. A hangnemet ez esetben talán a jogos felháborodás is befolyásolta, hogy másfél hónapja beadott egyszerű szabadságkérésére még mindig nem kapott választ. (Ezért — mint láttuk — Kossuth nem volt felelős.)

A költő beadványa válasz nélkül maradt. A Honvédelmi Bizottmány menekülése, a főváros feladása nem tette lehetővé, hogy foglalkozzanak vele. A véletlen egyébként úgy hozta, hogy a kormány menekülési és Petőfi tartózkodási helye egybeesett. Ez megkönnyítette a költő és a hadsereg közötti viszony rendezését.

*

Petőfi tehát megkapta — igaz, nagy késéssel — három hónapos fizetés nélküli szabadságát, amely 1849. február 1-ig tartott. Az ország megromlott katonai helyzete, főleg talán a főváros elvesztése,⁷⁶ azonban arra készítették, hogy megrövidítse szabadságát. Mivel a szabadságolása

⁷³ OHB 1848:6847., közli *Salacz* id. cikk 127. o.; PSÖM VII. 189. o. (Az id. rész fogalmazásán szemmel láthatólag Egressy Gábor dec. 6-án Petőfihez intézett levelének hatása érződik.)

⁷⁴ „Ismételtem: e kérelmemre semminemű önérdék, egyedül a hazaszeretet ösztönzött. Ha ambícióból tenném ezt, milyen nyomoru ambitio volna az, hogy valaki őrnagysággért folyamodjék, ki máshol, mint én a költészetben, már régen generális.”

⁷⁵ A levél befejezésének hetyke hangja és a kinevezésre adott rövid határidő szinte provokálni látszik a kérelem elutasítását: „Ha pedig kinevez Ön őrnagynak (de honvédekhez, nem pedig nemzetőrökhöz) arra kérem, hogy ez januárus 1-jén történjék. Es csak februarius 1-jén mehetek rendeltetésem helyére, de igen óhajtom, hogy kineveztetésem az év első napjára essék, minthogy az születésem napja. En nagyot tartok az illy kicsinységek felől. Isten Önnel!”

⁷⁶ Pest-Buda ellenséges kézre kerülését, a kormány menekülését Petőfi joggal tekintette olyan eseménynek, amely leverő hatással lesz az ország közvéleményére. Ennek ellensúlyozására cikket is írt az *Alföldi Hírlap*, jan. 10-i számában; l. PSÖM V. 130–131. o. (Erdekes a költő biztatása, hogy tavaszra Európa segítsége várható.)

körül huzavona után feltehetően nem óhajtott visszatérni a 28. zászlóaljhoz, Petőfi új beosztása ügyében január 10. körül megkereste a Debrecenben tartózkodó helyettes hadügyminisztert, Vetter tábornokot. A kihallgatás azonban — az emlékezések szerint Petőfi közismert kihajtott nyakú ingviselete miatt — összeszólalkozással végződött.⁷⁷ Petőfi ekkor január 13-án ismét Kossuthoz fordult, noha tudja — mint ezt előljáróban közli is —, hogy kérelme „inkább Vetter tábornok elé tartozik... de azzal az emberrel egyszer beszéltem és többször nem fogok beszélni, nehogy hamisnak tapasztaljam azon hitemet, hogy a bakkonyi kanászok a legcivilisálatlanabb emberek a világon.”⁷⁸ A levél ilyen kezdet után sem az ország első költőjének panasa a rajta esett sérelem miatt a rangban második katona ellen. Szóvá teszi ugyan az őt ért méltánytalanságokat és a megaláztatások sorát, miközben öntudatosan hivatkozik arra, hogy „a magyar köznép között az én dalaim voltak a szabadság első leckéje, megjelenésem előtt híre sem hallotta ennek az eszmének, a melyért most harcol...” (kiemelés a szerzőtől). Ezt követően rátér a tárgyra: „Nem előléptetést kérek többé, nem is fogadom el mindaddig, míg hadi tetteim azt követelni nem fogják; csak arra kérem Önt, tetessen át a 28^{dik} zászlóaljtól Bem táborához; ha dicsőséggel nem harcolhatok, gyalázatot sem akarok nevemre hozni, s mostanában, véleményem szerint, gyalázat nélkül csak Bem oldala mellett lehet az ember.” Ha pedig Bem mellett nem volna üres kapitányi hely, fejeződik be a kérelem, akkor kölcsönt kér a kormánytól⁷⁹, hogy — mint írja — „vele Bemhez menjek, s mellette mint magánember tanulhassam a katonáskodást”.

A levél megdöbbenő dokumentuma a Petőfit ekkor körülvevő értetlenségnek és annak a küzdelemnek, melyet jogos önbecsülésének, önértetének védelmében folytat. (Ezt mutatják egyébként a szabadsága ügyében írott korábbi, már idézett levelei is.) Helyzetét szinte kilátástalanná teszi, hogy a katonai alárendeltség viszonyai között a csak a lényegre: a haza megmentésére koncentráló költő szükségszerűen kerül összeütközésbe a fegyelemhez egyébként elengedhetetlenül szükséges formai előírásokkal, szabályokkal. Esményei, hivatástudata a katonai pályára szólították, de egyénisége nehezen, vagy egyáltalán nem tudott beletörődni a hadseregben kötelező egyöntetőség és feltétlen fegyelem követelményébe, amely nélkül pedig nem lehet a cselekvés egységét, mint a győzelem fontos feltételét biztosítani. Az öntudatos forradalmár tapasztalatilag ki nem próbált magatartása ez, amely szerint az új hadsereg katonái „nem élő gépek lesznek, hanem a szabadság oroszlánhősei”.⁸⁰

⁷⁷ Dienes: i. m. 62—66. o.; PSÖM VII. 466. o.

⁷⁸ PSÖM VII. 197—198. o.

⁷⁹ „Ha ez sem teljesíthető — írja az áthelyezési kérelem kapcsán — ha például ott nincs üres kapitányi hely vagy más efféle, akkor még egyet: a demokraták a legszegényebb emberek Magyarországon, s én valamennyi között a legszegényebb vagyok, mert a legrendületlenebb demokraták egyike voltam első föllépésem óta; még arra sincs pénzem, hogy a hazának tegyek ebből áldozatot; azért adjon nekem a nemzet nevében a kormány egy kicsiny összeget, csak annyit, a mennyit legalább megérnek költségeim, melyek szerénytelenség nélkül mondhatom, nem legutolsó kincse a hazának.”

⁸⁰ Vasvári Pál szavai ezek. A marcziusi ifjúság c. cikkéből. *Életképek*, 1848. jún. 4 (25) 703 o.; közli Vasvári Pál válogatott írásai. *Művelt Nép*, 1956. 301. o. A gyakorlatban ez a honvédség felállításának első napjaiban Pesten állítólag ahhoz vezetett, hogy a kapitányt az újon-

Kossuth valószínűleg felfogta Petőfi helyzetének méltánytalanságát. Ezt látszik bizonyítani, hogy helyt adott a költő befejező soraiban közölt kérésnek („Legjobban szeretném, ha szóval végezne velem, s rendelne órát megjelenésemre”) és napokon belül kihallgatáson fogadta Petőfit. Nem tudjuk, mi történt ez alkalommal. Lehet, hogy Kossuth először megkísérelte lebeszélni Petőfit arról, hogy visszatérjen a hadsereghez.⁸¹ Ha igen, nem hagyta magát szándékától eltántorítani. Ezt bizonyítja Kossuth január 17-én kelt, a hadügyminisztériumhoz intézett utasítása: „A honvédelmi bizottmány jónak látta Petőfi Sándor 28^{ik} honvéd századost azon zászlóaljtól hol eddig szolgál, Bem tábornok úr hadseregéhez áttenni. Miről a hadügyminisztérium, tudomás és az illető zászlóaljosi tudatás végett, ezennel értesítetik.”⁸² A hadügyminisztérium két nap múlva értesítette erről a debreceni térparancsnokságot, meghagyva, „miszerint Petőfi Sándor 28^{ik} honvéd zászlóalji századost, ki Bem tábornok úr hadseregéhez áttétetett, oda utasítsa, hogy újabb rendelési helyére azonnal útnak induljon”.⁸³

Petőfi azonban nem várta ezt az utasítást, hanem valóban *azonnal*, valószínűleg már január 16-án, vagy 17-én — tehát közvetlenül a Kossuthnál történt kihallgatás után — megindult Bem táborába.⁸⁴ Ismereteink szerint *január 25-én* meg is érkezett és Szelineken csatlakozott Bem seregéhez. A költő nem családott várakozásában: Bem igen szívélyesen, a hadsereg kitörő örömmel fogadta a forradalmár költőt.⁸⁵ Petőfi megtalálta a nekivaló, őt értékelő közeget és Bem megtalálta Petőfi számára az adottságainak és képességeinek megfelelő beosztást: *segéd-tisztjének* nevezte ki. Mozgalmas és dicsőséges napok után, miután Vízaknán átesett a tűzkeresztségen, február 8-án Petőfit Bem *futárként* Debrecenbe küldte.⁸⁶ Február 14-én már Debrecenből írta Aranyinak büszkén-boldogan: „élsz-e még? én még élek, pedig ott jártam, a hol a halál kézzel lábbal dolgozott, s dőlt belé az ember, mint bögöbe a huszas. Bem táborába tettem át magamat, s Bem adjutansává tett, s csak az tudja, mi a csata, a ki Bem oldalánál van, mint én voltam őt véres ütközetben... Jelenleg mint futár vagyok Debrecenben s egy pár nap múlva ismét lódulok vissza...”⁸⁷

cok vagy torkon ragadták, vagy jobb esetben közölték vele: „Tudja kapitány úr, én marcius 15-nek embere vagyok, s nem szoktam a vak engedelmességhez.” KH 1848. aug. 8 (33) 149. o. Vasvári is írja a Lajta menti táborozásról szóló jelentésében, hogy a pesti önkéntesek csapatában sok volt az okoskodó „intelligens szurony”. Kossuth Polizei-Akten, No. 525. L. még Vajda János emlékezéseit: „A jurátus közlegény okoskodott a sorban is, jobban akart tudni mindent, feleselt, vitázott, s csak nehezen ment fejébe a 'föltétlen' engedelmesség.” Vajda János: Egy honvéd naplójából. Vajda János Összes Művei. S. a. r. Seres József. Akadémiai Kiadó, 1972., 330. o.

⁸¹ Dienes: i. m. 50., 58. o. szerint Kossuth már dec. 25-i intézkedésével azt akarta elérni, hogy Petőfi térjen vissza a kardtól igazi fegyveréhez, a tollhoz.

⁸² Tisztázat: HM ált. ir. 1849:802.; fogalmazvány: OHB 1848:636.; közli KLÖM XIV. 159–160. o. *Dienes* i. m. helyreigazítása 485. o.

⁸³ HM ált. ir. 1849:802.; közli *Dienes*: i. m. 485. o.

⁸⁴ Az elindulás időpontja bizonytalan. L. erre PSÖM V. 139. o.; részletesen *Dienes* i. m. 70–71., 486–487. o.

⁸⁵ Bauer őrnagy Bem tábornok főhadsegédének hagyományai 1848 és 1849-ből. Közli *Makray László*. Pest, 1871. 120–122. o.

⁸⁶ Bauer őrnagy nem hagy kétséget afelől, hogy Bem tudatosan óvta ezzel a költőt: „... miután vették volna életét, csatában kockáztatni, és neki inkább kötelessége hazáját arany tollával, mintsem durva vassal szolgálni.” *Makray*: i. m. 163. o.

⁸⁷ PSÖM VII. 199. o. Vö. Petőfinek *Négy nap dörgött az ágyú c.*, ezekben a napokban írott versével. Az őt véres csatára l. *Dienes*: i. m. 93. o.

Petőfi tehát megtalálta helyét a szabadságharcban, a csatatéren, s megtalálta Bem személyében a forradalmár típusú vezért, akire tisztelettel nézhet fel, akiért élni-halni kész. Ezt tükrözi a régen óhajtott *igazi harcélmények* után írott *első* versének befejezése:

„S lépésid mind halálig / Követni is fogom,
Oh Bem, vitéz vezérem, / Dicső tábornokom!”

(*Négy nap dörgött az ágyú...*)

Ezt a Bem iránti lelkesedést találjuk Petőfinek a *Közlöny* számára küldött tudósításában, *tábori leveleiben*. Február 3-án, egy nappal tüzkeresztsége előtt, ezt jelentette a Szelindeknél, érkezése előtt lezajlott, Bemet egyébként nehéz helyzetbe hozó eseményekről: „Soha vezér, soha sereg dicsőbb hősiességet nem fejtett ki . . .”⁸⁸ A megérkezése után, február 15-én Debrecenben készített beszámoló még lelkesebb. A seregért és vezéréért ismét együtt rajong: „Azon sereg, melly négy napi szinte szakadatlan csatatűzben úgy viselte magát, azon sereg, mellyet Bem vezényel, lehetetlen hogy ne győzzön! Szeretném Bemet egész nagyságában felmutatni a nemzet, a világ előtt, de ahhoz több és nyugodt idő kellene, hogy lelke minden erejét összeszedhessem . . .”⁸⁹

Bem körültekintő embersége a véres piski csata előtt Petőfit futárként a kormány székhelyére küldte.⁹⁰ Az esetleges sebesüléstől megvédte tehát a költőt, de nem tudta megóvni katonai feletteseivel való újabb összeütközéstől. Ez most Mészáros Lázárral, a hadügyminiszterrel történt, aki — talán nem is ismerve a Vetterrel történt esetet⁹¹ — a nála jelentkező futártisztnak szóvá tette nem előírással öltöztetését.⁹² Majd február 16-án ismét magához rendelte a költőt, vagy azért, mert értesült az előzményekről, vagy talán azért, mert bízott rábeszélő képességében. Nem tudjuk, hogy a kihallgatás (esetleg beszélgetés) miként zajlott és hogyan zárult. Petőfi fennmaradt leveléből megállapíthatóan, az egyébként jókedélyű és művelt, de a katonai fegyelmet érthetően elengedhetetlennek tartó és a radikálisokat szemmel láthatóan nem szívlelő hadügyminiszter választás elé állította a költőt: vagy aláveti magát *minden vonatkozásban*, tehát ruházatában is az előírásoknak, — vagy leveti magáról a honvédtiszti egyenruhát. Elképzelhető, hogy Petőfi most kirobanó ellenvetés nélkül hallgatta a feddő szavakat, mivel Mészáros nem kívánt azonnali választ, hanem gondolkodási időt adott, feltehetőleg egy napot. *Február 17-én* megérkezett Petőfi válasza: „Tisztelt Hadügyminiszter Úr! Mogfontoltam a dolgot, mellyért tennap magához hivatott

⁸⁸ *Közlöny*, 1849. febr. 9 (25) 83. o.; közli PSÖM V. 132. o. Az eseményekre I. *Dienes*: i. m. 77–79. o.

⁸⁹ *Közlöny*, 1849. febr. 17 (31) 112. o.; közli PSÖM V. 135–136. o. Az említett eseményekre I. *Dienes*: i. m. 79–92. o.

⁹⁰ *Dienes*: i. m. 92. o. rámutat, hogy Petőfit — Bauer őrnagy emlékezései szerint — „rábírta”, hogy vállalja a futári megbízatást.

⁹¹ Január első felében Mészáros Abaújban, a Schlick ellen operáló sereg parancsnoka volt.

⁹² Ezt az első találkozást *Dienes* i. m. 104. o. febr. 15-re teszi. Valószínű azonban, hogy Petőfi már 14-én jelentkezett a hadügyminisztériumban, hiszen aznap volt ideje még Aranyknak is levelet írni.

Ön, s annak következtében jelentem, hogy kapitányi egyenruhámot levettem, mivel azt nyakravaló nélkül egyáltalában nem lehet viselni, s miután a nyakravaló-nemhordás végett több leczkértetést vagy pláne kényszerítést nincs kedvem túrni. En tettem már annyi szolgálatot a hazának, hogy nekem meg lehetne azt engedni, hogy a hazát nyakravaló nélkül védhessem . . .”⁹³

Sajnálatos konfliktus, ahol mindkét félnek: a forradalmár költőnek és a konzervatív hadügyminiszternek is igaza van. Nem kétséges, hogy a mélyebb igazság, a forradalom igazsága Petőfi oldalán volt. Mészáros Lázár kötelességét vélte teljesíteni egy olyan kérdésben, amelynek sérelme nem állott egyedül a magyar hadseregben.⁹⁴ Akkor pedig, amikor sértettségében (és önigazolásul) a *Közlönyben* megjelentette Petőfi levelét, tanújelét adta nemcsak értetlenségének, de leplezetlen ellenszenvének is.⁹⁵ Petőfi nem maradt adós a válasszal: február 20-án a *Marczius Tizenötödike* hasábjain megjelent és Debrecenben nagy sikert aratott *Nyakravaló* című satírikus verse.

Lemondó levelében Petőfi közölte Mészárossal: „. . . teljesíteni fogom hazafiúi kötelességemet egyszerű polgári öltözetben mint közkatona”. (Kiemelés a szerzőtől.) Nyilvánvaló volt, hogy a költő Bem oldalához tér vissza, ahhoz az emberhez, akiben nemcsak vezérét, de egyben barátját és atyját tisztelhetette.⁹⁶ Február 23-án már indult is közemberként — és a kormány félhivatalos futárjaként.⁹⁷ Bem nemcsak örömmel fogadta Petőfit, nemcsak rangját adta vissza, hanem ki is tüntette, majd őrnaggyá léptette elő.⁹⁸ Egy újabb futármegbizatással május elején Debrecenben járva Klapka György tábornokkal, az akkori hadügyminiszterrel támadt — annak alaptalan vádjai miatt — olyan súlyos nézeteltérése, hogy Petőfi kénytelen volt lemondani őrnagyi rangjáról.⁹⁹

Szomorú jellegzetességei Petőfi katonai pályájának a vélt és tényleges sérelmek. A magát joggal mellőzöttnek vélő, önérzetes költő ezeket az értetlenségeket és kiisszerű gáncsoskodásokat — Klapka esetében a leplezetlen rosszhiszeműséget — nem tudta elviselni, inkább ismételt lemondott tiszti rangjáról. A megisméltető konfliktusok azonban nemcsak Petőfi hajthatatlan egyéniségében leltek magyarázatukat. Az események törvényszerű ismétlődései rá kell, hogy irányítsák figyelmüket

⁹³ HM ált. ir. 1849:3139.; közli PSÖM VII. 200. o. Az esetre l. *Mészáros Emlékiratai* II. 172. o.; *Dienes*: i. m. 95—106. o.

⁹⁴ L. ezekre *Dienes*: i. m. 64. o.

⁹⁵ *Közlöny*, 1849. febr. 18 (32) 114. o. — Mészáros Petőfi lemondólevelét másolatban azonnal megküldte Kossuthnak, jelezve: elrendelte, hogy a levél a *Közlönyben* megjelenjen. Tisztázat: OHB 1849:2178.; fogalmazvány: HM ált. ir. 1849:3139.; közli *Dienes* i. m. 494. o. — A hadügyminisztérium febr. 21-én a 28. zászlóalj parancsnokságával közli Petőfi lemondását és utasítja, hogy töröljék a zászlóalj tiszti névsorából; HM ált. ir. 1849:3139.; közli *Dienes*: i. m. 494. o. — Ezzel kapcsolatban, hogy ti. Petőfit nem áthelyezték, hanem csak *vezényelték* Bem seregéhez, ill. hogy nem Bemet, hanem csak a tévesen Erdélyben állomásozónak hitt 28. zászlóaljat utasították Petőfi tiszti rangjának törlésére, l. még *Dienes*: i. m. 69., 494—495. o.

⁹⁶ Petőfi szavai ápr. 11-én Szászsebesen kelt tudósításából; PSÖM V. 135. o.

⁹⁷ Kossuth febr. 23-án írta Csányi László kormánybiztosnak: „Három futár megyen vissza — negyedik Petőffy (sic), ki Bém táborához utasítandó”. KLÖM XIV. 534. o. Petőfi már febr. 22-én jelezte ezt levelében Aranynak; PSÖM VII. 200—201. o.

⁹⁸ L. erre részletesen *Dienes*: i. m. 107—149., 495—502. o.

⁹⁹ Petőfi — Klapka Györgynek, 1849. máj. 6., 8. PSÖM VII. 203—205. o.; l. még *Dienes*: i. m. 150—165., 503—507. o. Végezetül meg kell még említenünk, hogy *Dienes András*: Petőfi a szabadságharcban c. jelen tanulmányban is sokszor idézett műve az egyetlen modern és részletes feldolgozása Petőfi 1848/49-i katonai szereplésének.

аз 1848/49. évi magyar hadsereg sajátos *szociális arculatára*, amely el-
túrte nemesi, vagy egyenesen arisztokrata származású tisztjeinek kü-
lönködését — de ha ugyanez következetes demokrata, vagy forradalmi
republikánus magatartás *külső megnyilvánulásaként* jelentkezett, an-
nak képviselőit elüldözte a tisztikar, a hadsereg soraiból. Petőfi társta-
lansága, egyedül maradása és kényszerű lemondása azért következett
be, mert a magyar forradalom hadserege nem tudott kitermelni *való-
ban forradalmi törzstiszti és tábornoki kart*. Nem véletlen tehát, hogy
egyedül a forradalmár lengyel hadvezér, Bem értette meg és tudta had-
seregénél alkalmazni Petőfit. Egyedül ő látta, hogy a költő a legtöbbet
törzskari beosztásban: *segédtisztként, haditudósítóként és futárszolgá-
latban* — életét a lehetséges módon, de tapintattal óva a nemzet szá-
mára — használhat hazájának. A forradalmár költő életét azonban a
forradalmár hadvezér körültekintő gondoskodása sem tudta megoltal-
mazni.

АЛАДАР УРБАН:

ШАНДОР ПЕТЕФИ — КАПИТАН ГОНВЕДОВ

Резюме

Сентябрь 1848 года был критическим месяцем венгерской революции и освободительной борьбы 1848/49 года, когда произошло открытое выступление Венского правительства против венгерской революции. В ходе организации армии, начавшейся в это время в Венгрии, известный всей стране поэт, признанный руководитель республиканской молодежи и мартовской революции в Пеште Шандор Петёфи вступил в октябре месяце капитаном гонведов в 28 батальон, организованный в городе Дебрецене. В статье описывается жизненный путь Петёфи в период между сентябрем 1848 и февралем 1849 года, его добровольное поступление на военную службу и принудительный уход в отставку.

Автор прежде всего ищет ответа на вопрос о том, существовала ли какая-либо взаимосвязь между поездкой Петёфи в Трансильванию в сентябре 1848 года и командировкой других членов Общества Равенства радикальной молодежи, организующих восстание против продвигавшейся вперед хорватской армии? Согласно мнению автора статьи, Петёфи хотел отвезти в безопасное место свою жену, находившуюся в положении на седьмом месяце, и соединить этот путь с поездкой по организации армии, проводя агитацию среди секеев в Трансильвании. Так как поэт из комитета Сатмар (от семьи жены, пребывавшей в Эрдёде) не мог из-за румынских повстанцев продолжать свой путь в сторону провинции Кёвар, поэтому — по своему первому решению — он хотел присоединиться к добровольцам национальной гвардии комитат Сатмар. Немедленное выступление против румынских повстанцев в начале октября не состоялось, Петёфи в это время возвратился к находившейся поблизости жене, а затем уехал в столицу, чтобы устроить присвоение ему офицерского воинского звания.

Автор статьи — в противоположность мнению, довольно распространенному и принятому в биографической литературе о Петёфи, — не считает вероятным, что поэт, выезжал в Пешт, одновременно посетил бы и венгерскую армию, находившуюся на австрийской границе. С одной стороны, для этого было мало причин (последующие месяцы подтверждают, что он хотел оставаться недалеко от своей жены, ожидавшей ребенка), с другой стороны, у него уже не оставалось времени, потому что не кажется вероятным, что 2-го октября Петёфи уже уехал бы в Пешт. Правда, — подчеркивает автор, — что мало доказательств, относящихся непосредственно к этим дням, но на основании посредственного материала, который может быть

принят во внимание, вероятно, что Петёфи выехал в столицу лишь после того, как он провел несколько дней в Надьбанья и в Эрдёде. Причиной его поездки могло быть исключительно присвоение ему офицерского звания, так как семья поэта будучи он в это время без должности — желала упрочить свое тяжелое материальное положение.

В связи с присвоением Петёфи звания капитана статья указывает на то, что — в противоречии с биографией Петёфи, опубликованной в конце прошлого века Золтаном Ференци, — поэту его звание гонведского офицера было присвоено не на основании его прежнего чина капитана национальной гвардии. В батальоне национальной гвардии, организованном в столице по месту жительства Петёфи, в июне 1848 года поэт — то-есть уже после выбора офицеров национальной гвардии — был еще рядовым, и после этого до октября еще не было новых выборов. Присвоение Петёфи офицерского звания было назначено по указу вице-председателя Государственного Оборонительного Комитета (предположительно, звание капитана было также предложено им), но ссылка на прежний чин национальной гвардии была лишь формальностью, проявлением новой практики, имевшей новые, революционные требования.

В дальнейшем автор статьи на основании критического издания VII тома собраний сочинений Петёфи (переписка), а также отрывочных документов 28 батальона исследует недели, проведенные поэтом в Дебрецене в октябре—ноябре 1848 года, его отъезд из батальона, оттяжку предоставления отпуска Петёфи, затем — после рождения ребенка — в январе 1849 года назначение его в Трансильванскую армию Бема и историю отказа от чина оскорбленного в своем самолюбии поэта, последовавшего в феврале 1849 года. В качестве окончательного вывода автор статьи подчеркивает, что только революционер-полководец Бем мог понять революционного поэта и использовать его в своей армии в соответствии с его ценностью и способностями. Однако при самой большой своей заботе о поэте он не смог сохранить ему жизнь.

ALADÁR URBÁN:

HONVÉDHAUPTMANN SÁNDOR PETŐFI

Resümee

Der September des Jahres 1848, als sich die ungarische Revolution der Wiener Regierung offen entgegenstellte, war ein kritischer Monat der ungarischen Revolution und des Freiheitskampfes von 1848/49. Im Zuge der einsetzenden Organisation des Heeres trat im Oktober der im ganzen Land bekannte Dichter Sándor Petőfi, der anerkannte Führer der republikanischen Jugend und der Pester Märzrevolution in das in Debreczin organisierte 28. Bataillon ein. Die Studie befaßt sich mit dem Lebenslauf Petőfis vom September 1848 bis Februar 1849, von seiner Meldung zum Militärdienst bis zu seiner erzwungenen Abdankung.

Der Autor versucht vor allem zu klären, ob ein Zusammenhang bestand zwischen der Reise Petőfis nach Siebenbürgen und der Entsendung anderer Mitglieder der sich im sogenannten Gleichheits Verein zusammengefundenen radikalen Jugend zwecks Organisation des Volksaufstandes gegen das vordringende kroatische Heer. Laut der Studie wollte Petőfi seine im siebenten Monat ihrer Schwangerschaft befindliche Frau in Siebenbürgen in Sicherheit bringen und diesen Weg mit einer Agitation und Heeresorganisation unter den Seklern verbinden. Da der Dichter aus dem Komitat Szatmár (aus Erdőd, wo sich seine Frau bei Verwandten aufhielt) seinen Weg in die Gegend von Kővár wegen der rumänischen Aufständischen nicht fortsetzen konnte, war sein erster Gedanke, sich der freiwilligen Nationalgarde des Komitats Szatmár anzuschließen. Das sofortige Auftreten gegen die rumänischen Aufständischen anfangs Oktober unterblieb aber, und Petőfi kehrte zu seiner in der Nähe sich aufhaltenden Frau zurück, begab sich dann in die Hauptstadt, um seine Ernennung zum Offizier zu betreiben.

Gegenüber der unter den Biographen ziemlich verbreiteten Ansicht hält der Verfasser nicht für wahrscheinlich, daß der Dichter sich vorher in das Lager der ungarischen Armee an der österreichischen Grenze begeben hätte. Einesteils ergab sich hierfür kein Grund (die folgenden Monate beweisen, daß er in der Nähe seiner vor der Niederkunft stehenden Frau sein wollte), andererseits hatte er auch keine Zeit, denn es ist unwahrscheinlich, daß er sich am 2. Oktober nach Pest begeben hätte. Der Verfasser betont, daß es für diese Tage nur wenig unmittelbare Beweise gibt, doch ist es auf Grund des mittelbaren Materials, das in Betracht gezogen werden kann, wahrscheinlich, daß Petőfi erst nach einigen, in Nagybánya bzw. Erdőd verbrachten Tagen nach Pest reiste. Der ausschließliche Zweck seiner Reise dürfte seine Ernennung zum Offizier gewesen sein, da er stellunglos war und die schwierige materielle Lage seiner Familie verbessern wollte.

Im Zusammenhang mit der Ernennung Petőfis zum Hauptmann verweist die Studie — im Gegensatz zu der Ende des vorigen Jahrhunderts erschienenen Petőfi-Biographie Zoltán Ferenczis — darauf, daß der Dichter seine Ernennung zum Offizier der Honvédarmee nicht auf Grund seines in der Nationalgarde innegehabten Hauptmannsranges erhielt. In dem Nationalgarde-Bataillon, das in jenem Bezirk Budapests organisiert wurde, wo Petőfi seinen Wohnsitz hatte, diente der Dichter im Juni 1848, nach der Wahl der Offiziere der Nationalgarde, noch als gemeiner Soldat, und nachher gab es bis Oktober keine neue Wahl. Die Ernennung Petőfis zum Offizier wurde auf Anordnung des Vizevorsitzenden des Landesverteidigungsausschusses Pál Nyáry verfügt (auch die Ernennung zum Hauptmann dürfte von Nyáry beantragt worden sein), doch die Berufung auf den früheren, in der Nationalgarde innegehabten Rang war nur eine Formsache bzw. eine neue, revolutionäre Praxis.

Im weiteren befaßt sich dann der Autor auf Grund des VII. Bandes der kritischen Ausgabe der Werke Petőfis (Korrespondenz) und der spärlich erhalten gebliebenen Schriften des 28. Bataillons mit den in Debrecin verbrachten Wochen des Dichters, seinem Abgang vom Bataillon, dem Hin und Her bezüglich seines Urlaubs, dann — nach der Geburt seines Kindes — seiner im Jahre 1849 erfolgten Versetzung zur siebenbürgischen Armee Bem und behandelt dann die Geschichte der Abdankung des in seinem Selbstbewußtsein gekränkten Dichters im februar 1849. Summierend betont er, daß nur der revolutionäre Heerführer Bem den revolutionären Dichter verstehen und in seiner Armee seinem Talent und seinen Fähigkeiten entsprechend verwenden konnte. Doch konnte er ihn trotz umsichtiger Fürsorge nicht vor dem Tode bewahren.